

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Šárka Kaplanová

Mentoring v trestní justici

Mentoring in the Criminal Justice

Praha 2014

Vedoucí práce: prof. JUDr. Helena Válková, CSc.

Poděkování:

Vedoucí práce prof. JUDr. Heleně Válkové, CSc. děkuji za odborné vedení a pomoc při zpracování závěrečné práce. Zároveň děkuji také vedení neziskové organizace RUBIKON Centrum za poskytnutí odborných dat a materiálů.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. května 2014

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt (česky)

KAPLANOVÁ, Šárka. *Mentoring v trestní justici*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014. 75 s. Diplomová práce

Cílem diplomové práce je přiblížit službu mentoringu a vytvořit souhrnné dílo o podstatě, přínosech a rizicích mentoringu. Stěžejní část práce se věnuje samotnému mentoringu, jeho principům, přínosu a nastiňuje důležitou oblast dilemat a rizik. Praktická část práce je zaměřena na popis průběhu výzkumného šetření a prezentaci jeho výsledků.

V závěru práce jsou shrnuty získané poznatky a uveden návrh na zlepšení služby mentoringu a k provedení dalších výzkumů. Výzkumnou metodou je analýza dotazníku a obsahová analýza. Výzkumný vzorek je sestaven z klientů zařazených do služby mentoringu.

Klíčová slova:

Sociální kontrola, restorativní justice, reintegrace, mentoring

Abstract (in English):

KAPLANOVÁ, Šárka. *Mentoring in the Criminal Justice*. Prague: Faculty of Arts Charles University, 2014. 75 p. Master degree thesis

The aim of the Master's thesis is to introduce a mentoring service and create a comprehensive work about the principles, the benefits and the risks of mentoring. The main part is focused on the mentoring, its principles, benefits, and outlines the important area of dilemmas and risks. The second part is focused on the description of the research and the presentation of its results.

In conclusion summarizes the results of the research and proposals for improvement of mentoring services and to carry out next research. The research method is the analysis of the questionnaire and content analysis. The research sample consists of clients which used mentoring services.

Key words:

Social control, restorative justice, reintegration, mentoring

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1. SOCIÁLNÍ KONTROLA KRIMINALITY.....	9
2. VÝCHODISKA RETRIBUTIVNÍ A RESTORATIVNÍ JUSTICE.....	11
3. NĚKTERÉ PROBLÉMY SOUVISEJÍCÍ S REINTEGRACÍ OSOB PO VÝKONU TRESTU	15
3.1 Osobnostní charakteristika	16
3.2 Specifika životní situace osob odsouzených k výkonu trestu.....	17
3.3 Negativní vliv uvěznění na osobnost a chování odsouzeného.....	19
3.4 Postoj společnosti k pachatelům trestné činnosti	20
4. MENTORING V TRESTNÍ JUSTICI	22
4.1 Principy mentorského vztahu.....	25
4.2 Mentor contra klient?.....	27
5. PŘÍNOS MENTORINGU.....	28
5.1 Sociální a emoční oblast	29
5.2 Dovednosti a kompetence	31
5.3 Identita a mezilidské vztahy.....	32
6. DILEMATA A RIZIKA MENTORINGU.....	33
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	36
1. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	36
1.1 Cíl výzkumu	37
1.2 Charakteristika výzkumného souboru	37
1.3 Metody výzkumného šetření.....	38
1.4 Předmět výzkumného šetření a výzkumné předpoklady.....	40
1.5 Průběh výzkumu.....	41
2. VYBRANÉ STATISTICKÉ ÚDAJE O KLIENTECH MENTORINGU RUBIKON CENTRA.....	42
3. OBSAHOVÁ ANALÝZA ZÁZNAMŮ ZE SCHŮZEK MENTORŮ S KLIENTY RUBIKON CENTRA	50
3.1 Intenzita kontaktu ve spolupráci mentora s klientem	50
3.2 Forma kontaktu během mentoringu	51
3.3 Témata řešená při mentorském setkání	52
3.4 Způsob vyřešení potřeb klienta	52
4. VÝSLEDKY ANALÝZ.....	55
III. ZÁVĚRY	58
1. SHRNUTÍ ZÍSKANÝCH POZNATKŮ	58
2. DOPORUČENÍ PRO PRAXI A DALŠÍ VÝZKUM	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
SEZNAM POUŽITÝCH LEGISLATIVNÍCH DOKUMENTŮ	65
SEZNAM PŘÍLOH	66

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

kl. - klient

o. s. – občanské sdružení

PMS ČR – Probační a mediační služba ČR

ÚP – Úřad práce

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

VP – výzkumný předpoklad

Úvod

Od devadesátých let minulého století se v České republice přikláníme k restorativnímu pojetí trestní justice. Toto pojetí je zaměřeno především na obnovení a narovnání narušených vztahů chováním a jednáním pachatele. (Zehr, 2002) Přesto, že by potrestání mělo pachatele odradit od dalšího páchání trestné činnosti a mělo by mít odstrašující vliv i na zbytek společnosti, kriminalita se tu objevuje stále. V jisté míře je kriminalita normální a přirozená. Mysleme však na to, že by neměla tuto mez překračovat. Proto je nutné pracovat s jedinci, kteří překročili či překračují hranice zákona, aby se eliminovalo další páchání trestné činnosti. Efektivní práce s osobami s kriminální minulostí se ukazuje jako stále aktuální a potřebné téma.

V této práci bude pojednáno o službě mentoringu, kterou v posledních šesti letech poskytuje nezisková nestátní organizace RUBIKON Centrum, dříve pod názvem Sdružení pro probaci a mediaci v trestní justici, o.s.. RUBIKON Centrum pracuje s osobami s trestní minulostí, jimž pomáhá při jejich reintegraci. Klienti této organizace mohou využít služeb dluhového poradenství, pracovní agentury a mentoringu.

Mentoring v trestní justici je poskytován osobám s kriminální minulostí, kteří mají snahu zapojit se zpět do společnosti bez dalšího páchání trestných činů. Mentor je proškolený laik, jenž je na blízku klientovi a pomáhá mu s jeho problémy a starostmi. Pro účely této práce, bude pojednáváno pouze o dospělých pachatelích trestné činnosti, proto veškeré pojmy budou souviset s kriminalitou osob starších 18 let.

Cílem diplomové práce je přiblížit službu mentoringu a vytvořit souhrnné dílo o podstatě, přínosech a rizicích mentoringu. V počátku práce je vysvětlena sociální kontrola kriminality, co tento pojem obnáší a jaký význam ve společnosti má. Dále jsou přiblížena východiska retributivní a restorativní justice a jejich základní rozdíly. Pro dokreslení situace osob, jež mají zkušenosti s překračováním trestního zákona, je zařazena kapitola o některých problémech souvisejících s reintegrací osob po výkonu trestu. Stěžejní část práce se věnuje samotnému mentoringu, jeho principům, přínosu a nastiňuje důležitou oblast dilemat a rizik.

Pro praktickou část práce byla zvolena kvantitativní metoda výzkumu. Konkrétně analýza dat, jež jsou poskytnuta zmiňovanou organizací, RUBIKON Centrem. Především se jedná o analýzu příjmového dotazníku, který je používán při prvním kontaktu se zájemcem o služby organizace. Pracovníci provádějící příjem klientů vyplňují dotazník spolu se zájemcem o služby formou rozhovoru, který je doplněn o představení organizace, poskytovaných služeb

a mapováním očekávání ze strany klienta a možnosti naplnění těchto očekávání. Na základě tohoto vstupního pohovoru je klient zařazen do služby, která se pracovníkovi jeví pro něho jako nejvhodnější. Zařazování do služeb je samozřejmě prováděno dle předem stanovených kritérií, jež si organizace stanovila podle zkušeností v práci s cílovou skupinou a směřováním jednotlivých služeb.

Následně bude provedena obsahová analýza záznamů o službě mentorů s klienty. Tento dokument je pravidelně po každém setkání mentorem sepsován a na konci každého měsíce zasílán odpovědnému pracovníkovi do RUBIKON Centra, kde jsou záznamy shromažďovány pro potřeby organizace.

V závěru práce budou shrnuty poznatky zjištěné těmito analýzami doplněné o případná doporučení vyplývající z výzkumu.

Tato práce je určena studentům, stávajícím i budoucím mentorům a všem lidem, kteří se zajímají o problematiku reintegrace osob s trestní minulostí.

I. Teoretická část

1. Sociální kontrola kriminality

Sociální kontrola podle Velkého sociologického slovníku je definována jako „konfrontace reálného chování jedince nebo skupiny s kolektivně sdílenými hodnotami a normami tohoto chování, průběžně prováděná účastníky sociální interakce. Zjišťuje deviaci od standardů společenského soužití a jako regulativní mechanismus směřuje k jejich odstranění prostřednictvím sankcí.“ (Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996) Termín sociální kontroly označuje všechny mechanismy, jež zajišťují řád a rovnováhu ve společnosti. (Hartl, Hartlová, 2004) Další definice vymezuje sociální kontrolu ve smyslu prostředků, kterými společnost působí na chování lidí a dosahuje tak žádoucí společenské konformity chování svých členů. (Válková, Kuchta, 2012, s. 220)

Z uvedených definic je zřejmé, že sociální kontrola funguje ve společnosti při odhalování deviantního chování, které je odlišné od společensky uznávaných hodnot a norem. Společnost pak využívá mechanismů, jimiž působí na jedince, kteří se provinili svým chováním proti společenské konformitě. Sociální kontrola může být označena za tlak společnosti na jedince, skupiny či větší seskupení lidí, aby se chovali tak, jak je pro společnost žádoucí a vhodné. V některých případech se může v mentorském vztahu sociální kontrola, především neformální, stát jedním ze základních stavebních jednotek vztahu.

Sociální kontrola je vykonávána formálními instancemi a neformálními institucemi. Pod pojmem formální instance se obvykle řadí subjekty, jejichž fungování je formalizováno, tedy normativně upraveno, např. soudy, policie. Formální instituce poskytují vnější kontrolu jedinců ve společnosti, vysoce specializovanou, normativně vymezenou, racionálně společensky opodstatněnou. Neformální instituce vykonávají sociální kontrolu bez specifického zmocnění, bez pevně stanoveného postupu a bez jasně vymezených rolí, jsou to např. škola, zájmové organizace, církevní společenství. Neformální sociální kontrola není dána pouze racionálně, je zde významná složka emotivní, hodnotová, zážitková, paternalistická, kdy jde o zabezpečení, podněcování, pečování o rozvoj člena rodiny, žáka, studenta, klienta, kdy kontrola chování vyplývá z těchto aktivit a není prvotním záměrem. Neformální instituce nemají normativně dané sankce, oproti formálním institucím. Přesto disponují svými druhy sankcí, např. pokárání, poznámka, společenské zavržení. (Válková, Kuchta, 2012)

„Kontrola kriminality je součástí širěji vymezené sociální kontroly, která se vztahuje na celou škálu forem chování členů společnosti.“ (Válková, Kuchta, 2012) Jedná se o rozsáhlý výčet úkolů společnosti a státu při ochraně občanů před kriminalitou, jenž zahrnuje všechny společenské instituce, strategie a sankce, jejichž cílem je dosažení konformity chování v oblasti regulované normami trestního práva. (Zapletal, 2008) Trestní právo pak definuje nejzávažnější sociálně deviantní způsoby chování, ukládá za ně sankce a stanovuje pravidla jejich aplikace. (Válková, Kuchta, 2012)

Je to trestní politika, jejímž úkolem je kontrola kriminality, její regulace a prevence. Není přitom odkázána výlučně na nástroje trestního práva, byť právě jeho prostřednictvím reguluje kriminalitu nejvýrazněji a nejviditelněji. Její preventivní strategie jsou nicméně pro zamezení rizika budoucího trestního jednání velmi důležité a racionální trestní politika je proto bude upřednostňovat před intenzivními krátkodobými represivními zásahy s omezenou časovou platností. Zajímavé prvky byly získány i rozsáhlou kriminologickou srovnávací analýzou využívání nepodmíněného trestu odnětí svobody ve 30 zemích, z které vyplývá důležitá souvislost mezi velkými sociálními rozdíly, nedůvěrou veřejnosti ve stát a trestní justici, vysokou mírou punitivity veřejného mínění a intenzivněji vnímaným ohrožením kriminalitou, což se projevuje ve výrazně represivněji orientované trestní politice, jež je vyjádřená vysokými počty nepodmíněných trestů. Do této skupiny zemí patří i Česká republika. (Válková, in Fórum sociální práce, 2012)

2. Východiska retributivní a restorativní justice

„Způsob reagování státu na trestnou činnost pachatelů je vyjádřen prostředky, opatřeními – aktivitami, které stát vyvíjí v boji s trestnou činností. Názor na tresty a způsoby trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti a způsoby trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti a způsob zacházení s nimi vždy odráží kulturní a ekonomickou úroveň společnosti, včetně vztahu společnosti (určitého státu) k jedinci a postoje k občanským právům a svobodám a jsou obsahem konceptu sociální kontroly kriminality.“ (Černíková, 2008)

Chápání trestní spravedlnosti, jak o něm máme ověřitelné historické doklady, spočívalo na odplatě a vyrovnání. Známý princip „oko za oko, zub za zub“ vyjadřuje úmysl způsobit pachateli stejnou újmu, jako způsobil své oběti. Taktéž obsahuje úsilí „vyrovnat“ situaci pachatele a poškozeného. (Karabec, 2003) Retributivní justice se vyznačuje tím, že zdůrazňuje odplatnou funkci trestu. Pohlíží na trestný čin jako na konflikt mezi pachatelem a státem. Trestem je vždy odnětí svobody. Retributivní pojetí trestu neznamena libovůli pro zákonodárce při stanovení přísnosti trestů za jednotlivé trestné činy. Mezinárodní konvence o lidských právech se vztahují i na pachatele a zaručují jim, že jejich čin bude spravedlivě posouzen, což také znamená, že trest musí být přiměřený škodlivosti spáchaného trestného činu. V posledních desetiletích 20. století prožila retributivní teorie určitou renesanci, vyvolanou hlavně převládající skepsí nad výsledky rozmanitých rehabilitačních a resocializačních metod při zacházení s pachateli. Růst zločinnosti ve většině zemí podlamoval důvěru občanů i politiků v možnost nápravy pachatelů, a trest proto měl být pro pachatele „cenou za zločin“. (Karabec, 2000)

V pojetí tradičního modelu, odplatné neboli trestající (retributivní) justice byl, a doposud do značné míry stále je, primární obětí trestného činu stát. Všechny síly a prostředky jsou soustředěny na ochranu státu (společnosti, kterou reprezentuje) před pachateli, kteří ohrožují veřejný zájem. Oběti je přisuzováno spíše pasivní postavení, kdy výkonu trestní justice se zúčastňuje jen v poměrně malém rozsahu a pouze v souvislosti s uplatněním nároku na náhradu škody. (Sotolář, Púry, Šámal, 2000)

Oběti se tak nemohou podílet na jednání o vině ani se vyjádřit k ukládanému trestu. V retributivním pojetí justice jsou přehlíženi, do jisté míry i stigmatizováni vyšetřovacím procesem, jelikož celý proces trestního řízení je odosobněným procesem.

Dalším negativním projevem retributivní justice je přeplněnost věznic. Ve vězení dochází i k dalším nepříznivým jevům, jako je ztráta svého sociálního, rodinného, pracovního

prostředí a zázemí, vězni si zvykají na druhý život, ztrácí své dovednosti, znalosti a návyky, které měli na svobodě a učí se novému prostředí, vězeňskému. U dlouhodobějších trestů se objevuje i tzv. syndrom prizonizace, neboli adaptace na vězeňský život, což s sebou přináší další negativní následky, jak podrobněji popisuje *M. Vágnerová*. (Vágnerová, 2008).

Shrneme-li hlavní znaky retributivní justice, nesporně mezi ně patří zejména zločin, jenž je definován jako škoda způsobená státu, s důrazem na zavržení a odsudek, kdy standardní trestní proces se stal základem. Způsobení újmy je prostředkem potrestání a prevence recidivy. Spravedlnost potvrzuje právo na spravedlivý proces, při němž dochází k potlačení přirozené podstaty zločinu. Delikt chápeme jako spor mezi jednotlivcem a státem, jedna sociální nespravedlnost nahrazuje jinou, zasažená sociální skupina a společnost jsou odsunuty stranou a formálně reprezentovány státem. Stát vystupuje proti pachateli a oběti nemohou dostatečně prosazovat svoje práva. Odpovědnost pachatele za trestný čin vede k jeho potrestání. Definice zločinu se stala pouze formálním pojmem díky právním termínům bez zohlednění morálních, sociálních a ekonomických aspektů, dluh nebo závazek není vůči obětím, ale vůči abstraktnímu státu a společnosti. Pachatel se stává pasivním objektem procesu, jenž je trvale nebo na dlouhou dobu stigmatizován. Při procesu se bere minimální ohled na to, zda pachatel projeví lítost nebo pokání. Výsledek trestního řízení je závislý na činnosti profesionálů (policie, soudců, obhájců).

Z jiných filozofických východisek vzniklo pojetí restorativní neboli obnovující justice. *H. Zehr* předkládá malý historický exkurz k počátkům restorativní justice, kdy se od sedmdesátých let 20. století začíná v nejrůznějších zemích objevovat řada rozličných programů a přístupů, které mají omezovat limity retributivní justice a reagovat na potřeby všech zúčastněných stran trestného činu, tedy pachatele, oběti i komunity, potažmo společnosti. Upozorňuje i na to, že bylo v mnoha zemích voláno po nových přístupech, které nebudou tak frustrující, jak tomu bylo do 70. let minulého století. (Zehr, 2002) I podle mínění odborníků - soudců, právníků, státních zástupců, vězeňských pracovníků - justiční proces prohlubuje společenská traumata a frustrace místo toho, aby působil k nápravě konfliktů způsobených trestným činem.

Prvky restorativní justice nacházejí v České republice uplatnění poprvé v roce 1993, kdy byl novelou trestního řádu zaveden do trestního práva alternativní institut tzv. odklon, tj. podmíněné zastavení trestního stíhání, který byl na svou dobu velice revoluční. (Štern, 2010). V roce 1996 byly do trestní legislativy zavedeny další dva nové instituty alternativního řešení trestních věcí: odklon v trestním řízení neboli narovnání a trest obecně prospěšných

prací. (Štern, 2010) Ve stejném roce byla zřízena místa pro pracovníky při okresních soudech, která měla pomoci při zavádění nového zákona. V roce 2001 vstoupil v platnost zákon č. 257/2000 o Probační a mediační službě, což výrazně posílilo pojetí restorativní justice v naší zemi.

Hlavními principy restorativní justice jsou trestný čin jako narušení lidské integrity a mezilidských vztahů, a jako tvorba povinností a závazků, kdy hlavním závazkem je dát věci do pořádku. Odlišný pohled od retributivní justice je spatřován v tom, že trestný čin se stává prohřeškem proti osobě a narušením vzájemných osobních vztahů. Porušení normy vytváří povinnosti a závazky. K naplnění spravedlnosti dochází za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity, kteří usilují o obnovu narušeného stavu a vztahů, hlavní zřetel je kladen na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy. (Zehr, 2002)

Restorativní justice stojí na třech hlavních pilířích. Prvním pilířem jsou újmy a potřeby. Trestní justice je zacílena především na poškozené trestným činem, avšak neopomíná ani pachatele a další dotčené osoby, zohledňuje potřeby všech stran. V trestném činu spatřuje újmu osobě i komunitě. Cílem restorativního procesu se stává náprava způsobené škody s ohledem na potřeby zúčastněných. Poškození mají potřebu získat odpovědi na své otázky, potřebují informace, proč se to stalo právě jim, mohli tomu nějak zabránit, apod. Důležitou součástí ozdravného procesu je potřeba říkat pravdu, neboli vyprávět příběh tak, jak se stal. Oběti mohou mít po trestném činu pocit, že ztratili kontrolu nad sebou, svým životem. Tento pocit jim může navrátit zapojení se do procesu vyrovnání se s pachatelem a jeho potrestáním. A neméně důležitá potřeba náhrady škody či ospravedlnění, myšleno v podobě nejen případně finanční kompenzaci, ale také v omluvě, kdy hlavním impulsem pro ospravedlnění je přijetí zodpovědnosti za spáchání újmy od pachatele.

Druhým pilířem jsou závazky a povinnosti. Restorativní justice klade důraz na odpovědný přístup pachatele. Pachatelé jsou vedeni k tomu, aby porozuměli důsledkům svého chování, a zároveň je jim dána kompetence napravit škodu a to v konkrétní i symbolické rovině. (Zehr, 2002)

Třetím a posledním pilířem je angažovanost a účast, jež požaduje proaktivní přístup od všech dotčených stran, tedy nejen pachatele, ale také oběti a společnosti, kterou ve většině případů reprezentuje komunita, již se trestný čin dotýká (širší okolí pachatele i oběti). Všechny strany se výrazně podílejí na procesu řešení a naplňování trestní spravedlnosti. Zúčastnění se dostávají do přímého styku, kdy mohou sdílet své osobní příběhy a vzájemně si tak porozumět a dojít ke vzájemnému konsenzu při hledání řešení. V některých případech

může být využito nepřímého kontaktu, kdy za jednotlivé strany vystupují náhradníci, kteří předávají informace získané od zúčastněných osob. (Zehr, 2002)

Tento model by mohl být účinnějším postupem při práci s pachateli trestných činů, jelikož zohledňuje potřeby a zájmy zúčastněných. Při přejímání restorativního modelu trestní justice je nutno brát za zřetel, že pochází z jiného prostředí, než je v České republice zvykem. V USA i v dalších zemích hrají komunity podstatně výraznější roli v životě občanů, obzvláště v restorativní justici, než jak známe z praxe naší země.

Například v Novém Zélandu byl již v roce 1989 do soudnictví mládeže zaveden přístup nazvaný komunitní a rodinná konference, kdy se sejdou rodinní příslušníci a přátelé, jak pachatele, tak oběti, odborný facilitátor a samozřejmě i další členové širší komunity, kteří se nějakým způsobem podílejí na řešení vzniklého konfliktu. (United nations office on drugs and crime, 2007) Na poměry Čechů by se dalo uvažovat o lidech blízkého okolí jedince, kteří jsou v jeho životě nějakým způsobem zainteresováni, např. učitel, vychovatel, trenér, vedoucí zájmového kroužku, apod.

Pohlédneme-li do současného stavu restorativní justice, která se zde objevuje již zhruba 20 let, je ve věci zapojování komunit stále na počátcích. Z toho, co se odehrává kolem obětí kriminality v České republice, je zřejmé, že pořád ještě mnozí nevzali dostatečně na vědomí fakt, že oběti trestného činu jsou důležitou součástí systému trestního řízení a že poznávání problematiky obětí v co nejširším společenském a psychologickém kontextu hraje roli nejen při pomáhání samotným obětem, ale i při přípravě a provádění preventivních opatření proti kriminalitě. Stejně tak poznatky o obětech kriminality a poznatky od obětí získané (např. v podobě údajů z viktimologických výzkumů) mohou sehrát svoji úlohu i při formování trestní politiky státu. (Martínková, In: Scheinost, 2008) Z viktimologického výzkumu z roku 2007 se ukázalo, že oběti, zhruba z padesáti procent, samy nejsou ochotny účastnit se mediace s pachatelem. (Dignan, In: Walklate, 2007)

Přechod k restorativní justici předpokládá větší aktivitu všech zúčastněných a v naší společnosti akcentuje jiný způsob trestání oproti retributivní justici. V současné době je možno pachatele trestného činu odsoudit k různým alternativním trestům, např.: domácí vězení, obecně prospěšné práce, apod. a není nutné ho v každém případě odsoudit k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Alternativní způsob odsouzení má pro pachatele řadu výhod, jako např. neztrácí svou výdělečnou činnost, nepřichází do izolace od svého sociálního zázemí, může žít se svou rodinou, atd. Každý alternativní trest má také svoje nevýhody plynoucí z povinností, které mohou narušovat jeho soukromý a rodinný život.

3. Některé problémy související s reintegrací osob po výkonu trestu

V úvodu je třeba vymezit pojmy, které se běžně užívají v pomáhajících profesích s pachateli trestných činů. Pojem *reintegrace* vyjadřuje znovuzачlenění odsouzených osob do většinové společnosti, kdy by měli společně tvořit jeden celek a vzájemně spolupracovat, aby se nerušili. Pojem *reintegrace* je odvozen od pojmu *integrace*, která znamená spojení, případně vytvoření jednoho celku či sjednocení. (Hartl, Hartlová, 2004) *Reintegrace* pak znamená opakovaná neboli znovu provedená *integrace*.

Často se v této souvislosti objevuje i pojem *resocializace* či *reedukace*. *Resocializace* je pojem vystihující opětovnou socializaci u jedince propuštěného z dlouhodobé vězeňské péče. Někteří odborníci dávají mezi pojmy *resocializace* a *reedukace* rovnítko. Jiní vidí v *reedukaci* snahu rozvinout, pomocí pedagogických metod, nevyvinuté osobnostní vlastnosti či je pozměnit společensky žádoucím směrem. Jedná se o převýchovu. (srov. Maříková, Petrusek, Vodáková, 1996; Hartl, Hartlová, 2004)

V této kapitole bude používáno pojmu *reintegrace*, který pro účel této práce nejlépe vystihuje, o co by mělo v mentorském vztahu jít, tedy o pomoc a podporu osob s kriminální minulostí znovuzачlenit do společnosti.

Pro úspěšnost *reintegrace* jedinců do společnosti je vhodná komplexní a kontinuální sociální práce, která začíná již ve výkonu trestu odnětí svobody. V dnešní době se ve věznicích provádí tzv. programy zacházení, podle nichž by mělo být s odsouzenými spolupracováno na změně jejich dosavadního způsobu žití. Součástí programu zacházení jsou pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast aktivit zaměřujících se na vnější vztahy. (Černíková, 2008; Zákon č. 169/1999 Sb. § 41; IV. Hlava Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb.)

Znovuzачlenění jedinců může být obtížným úkolem, který se potýká s řadou problémů a komplikovaných situací. Následující výčet problémů nebude zřejmě uceleným soupisem všech faktorů ovlivňujících *reintegraci* odsouzených osob, měl by však zohlednit ty nejzákladnější.

3.1 Osobnostní charakteristika

Pro účely této práce je východiskem typologie zpracovaná *L. Čírtkovou*, využité jsou však i typologie dalších odborníků. (Čírtková, 2004; srov. Blackburn, 1993; Netík a Netíková, 1994)

Pro socializovaný neboli normální typ osobnosti je důležité, že se na ni vztahují obecné poznatky o chování a prožívání, je utvořené svědomí, a tak reakce na spáchaný trestný čin odpovídá běžným představám. V praxi je snadné takovou osobnost rozpoznat, co se týče páchaní trestné činnosti, často jde o nedbalostní trestné činy, činy u kterých nejsou původně zřetelné zákonné důsledky, případně jsou zjevné okolní tlaky. Kontakt s tímto jedincem nebývá těžké navázat, na cestě za nápravou postačí běžný apel na morální hlediska, na citové vazby v okolí jedince a stimulace kladných vlastností osobnosti apod. (Čírtková, 2004)

Dalším typem osobnosti je neurotický typ pachatelů. Osobnost těchto pachatelů je nápadná tím, že obsahuje neurotické prvky, jako např. úzkostnost, depresivní ladění, obsedantně kompulzivní poruchy, hysterické reakce, apod. To se většinou promítá do kriminálního jednání a způsobů spáchání trestných činů. Delikventní jednání bývá důsledkem nevyřešených emocionálních konfliktů nejčastěji v rodině. Typický neurotický pachatel je převážně mladistvého věku, pochází ze střední sociální vrstvy, jednání je revoltou proti rodině ani ne tak proti společnosti. Takový pachatel má zřetelný rukopis při páchaní trestné činnosti, jde většinou o amatérské provedení, zanechání zřetelných stop, chaotický útěk z místa činu a neúčelový či neinstrumentální charakter jednání. To znamená, že pachatel krade, aniž by věci potřeboval apod. Většina těchto pachatelů má fungující svědomí, avšak je nutné mít na mysli, že má jisté trhliny. V oněch trhlinách je jinak konformní jedinec schopen spáchat trestný čin. (Čírtková, 2004)

Třetí je psychopatický typ, u něhož převládá podíl osobnosti na spáchání trestného činu. Situační faktory ustupují do pozadí nebo nemají téměř žádný význam. Jednání s těmito pachateli je obtížné v běžných životních situacích, o to více pak v závažných situacích. Pojem psychopatická osobnost je diagnostickým termínem. Jde o psychiatrickou diagnózu, která se využívá pro osoby projevující se svéráznými, nápadnými a zvláštními způsoby chování a prožívání. Odborné studie shodně konstatují velký počet psychopatů mezi recidivisty. Lze proto přepokládat, že recidivující pachatel má vysokou pravděpodobnost, že bude psychopatického založení. Nalézt účinný způsob komunikace a interakce s tímto typem osobnosti je ovšem i pro odborníka náročné. Vinou oploštěné emocionality selhávají běžné postupy kladné stimulace, apelace na morální hodnoty, svědomí, pocit viny apod. Ač v této

typologii, se ještě běžně užívá pojem psychopat, v aktuálních klasifikačních systémech duševních poruch a nemocí je tento pojem vyřazen a nahrazen pojmem poruchy osobnosti a chování. (Čírtková, 2004)

Další kategorií je mentálně nedostačivý typ pachatele, jehož osobnost se vyznačuje nízkou inteligencí. Tento typ pachatele lze celkem snadno rozpoznat, jeho nízká rozumová vybavenost je nápadná například způsobem vyjadřování. Používá omezenou slovní zásobu, jednoduché věty, spíše popisuje a není schopen vzhledu do motivace druhých a často není s to verbalizovat ani vlastní pohnutky. Při kontaktu s ním, si musí pracovníci dávat pozor na jeho zvýšenou sugestibilitu, je více ovlivnitelný ve smyslu bezděčného přejímání názorů druhých. (Čírtková, 2004)

A posledním typem osobnosti je psychotický typ, jímž se míní pachatel, který v době spáchání trestného činu trpí některou z konkrétních podob nejtěžšího duševního onemocnění, tj. psychózou. Často se jedná o násilné trestné činy, které jsou nápadné svou bizarností, nesrozumitelností a brutalitou. Většinou se tento pachatel dostává do rukou psychiatrů nebo psychologů a bývá soudem osvobozen na základě jeho nepřičetnosti. (Čírtková, 2004)

Tato typologie diferencuje pachatele podle běžných psychopatologických skupin. Stejně duševní onemocnění se vyskytuje v celé populaci, tj. i u nekriminálních jedinců. Proto je nutné si uvědomit, že uvedené duševní abnormality nejsou rozhodující při vzniku motivu jedince ke kriminálnímu jednání. (Čírtková, 2004)

Znalost osobnostní typologie pachatelů pomáhá v práci s nimi. Pracovník si je vědom jistých zvláštností a toho, že u různých typů musí volit odpovídající postupy práce. Samozřejmě ne se všemi typy osobností pachatele lze pracovat v rámci mentoringu. V těžších případech onemocnění je nezbytná spolupráce psychologů a psychiatrů.

3.2 Specifika životní situace osob odsouzených k výkonu trestu

Jedná-li se o výstup z výkonu trestu, je to bezesporu velice silný okamžik. Propuštěný ze dne na den přijímá veškerou zodpovědnost za svůj budoucí život na svobodě a za jeho kvalitu. Každý je zejména povinen sám si zajistit ubytování, zaměstnání a obživu, plnit vyživovací povinnosti a tak podobně. (Krutina, 2005)

Propuštění na svobodu představuje určitou zátěž. Tato zátěž je tím větší, čím déle byl člověk uvězněn. Velmi záleží na tom, jak jsou jedinci schopni zvládnout tzv. adaptační fázi, na které se podílejí dvě skupiny faktorů, a to osobnost propuštěného člověka, jeho zkušenosti, motivace a kompetence, odolnost k zátěži, a objektivní faktory, tj. podmínky, do nichž se člověk vrací (bydlení, možnost práce, zachované sociální vztahy, atd.). (Vágnerová, 2008)

Životní situace osob propuštěných z VTOS jsou velmi specifické, i když v jistých rovinách můžeme vidět podobnosti i u osob, které vykonávají alternativní trest. Největší podobnost lze spatřovat v tom, že mají (alternativně odsouzení po určitou dobu, resp. než se osvědčí, vykonají trest) záznam v rejstříku trestů. Mít záznam v rejstříku trestů je pro většinu osob problém, s nímž se potýkají mnohdy i dlouho po odpykání trestu. Tím se dostávají do kruhu událostí, které se pro ně mohou stát nepřekonatelnými. Lidé se záznamem v rejstříku trestů narážejí na neochotu zaměstnavatelů tyto osoby zaměstnávat, často bez bližších informací o konkrétním jedinci či závažnosti a okolnostech trestné činnosti. Tím se bývalí pachatelé dostávají pomalu a jistě do situace, že žijí ze sociálních dávek často na té nejnižší úrovni. Opakovaný neúspěch v zařazení se do společnosti působí odrazujícím účinkem a utvrzuje propuštěné v tom, že chtít se změnit a snažit se, stejně nemá význam. Nedostává se jim pocitu uspokojení, že se dokážou změnit, sebevědomí se nezvyšuje, ba naopak, nemají pocit potřeby ani užitečnosti, apod. Je jen otázkou času a dalších okolností, kdy se takový člověk rozhodne pro opakování trestné činnosti s důsledkem opakovaného odsouzení.

Samozřejmě záleží i na dalších podmínkách, do nichž se člověk vrací. V každém případě je snazší vypořádat se s tíživou situací pro člověka, jež má zázemí, rodinu, má se tedy kam vrátit a v nejtěžších chvílích po propuštění jsou mu blízcí lidé oporou. Absence některého z podpůrných objektivních faktorů znamenají komplikace na straně propuštěného člověka. (Vágnerová, 2008)

Hrubý výčet obtíží, se kterými se potýkají bývalí pachatelé na cestě do běžné společnosti, ukazuje, že odpykáním trestu nesnáze v životě těchto lidí nekončí. Pro osoby propuštěné z vězení je nejobtížnější období tzv. adaptační fáze, což je období, v němž si propuštěný zvyká na nové prostředí, oproti dosavadním zvyklostem. Toto období trvá individuálně, maximálně však dva roky. (Vágnerová, 2008; srov. Netík, Netíková, 1994) Období bezprostředně po propuštění z vězení je náročnou situací, kdy je vhodná spoluúčast mentora, jenž se může stát prostředníkem mezi společností a propuštěným.

Situace osob s alternativním odsouzením je poněkud odlišná, jelikož podobné nesnáze trvají poměrně kratší dobu ve srovnání s lidmi ve výkonu trestu odnětí svobody. Náročné situace se těmto osobám nevyhýbají, avšak většinou jsou způsobeny právě záznamem v rejstříku trestů. Alternativně odsouzení mají pár výhod v tom, že nejsou izolováni od společnosti a svého sociálního okolí, a pokud se osvědčí nebo vykonají svůj trest, záznam z rejstříku trestu jim mizí. Mentorská činnost se zde může lišit, co do oblasti působení a akcentu spolupráce, jenž může spočívat v podpoře pro vykonání alternativního trestu.

3.3 Negativní vliv uvěznění na osobnost a chování odsouzeného

Výkon trestu odnětí svobody je odlišný v různých oblastech života odsouzeného. Tato podkapitola se zaměří pouze na odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody a přiblíží negativní vliv na jedince, jenž je takto odsouzen.

Vágnerová uvádí, že „trest je projevem odmítnutí určitého chování, ale fakticky se svými psychosociálními důsledky projevuje jako zavržení člověka, který se takto choval, a je proto vyloučen ze společnosti.“ (Vágnerová, 2008) Člověk, jenž odpykával svůj trest ve věznici, je společností stigmatizován. Dostává nálepku trestaného, „kriminálního“, i ve chvíli, kdy se vrací po výkonu trestu na svobodu.

Oblastí, v nichž jedinec svým pobytem ve vězení strádá, je více. Odsouzený přichází o svou profesní roli, ztrácí svou kvalifikaci, dochází k podstatné změně v roli partnerské a člena rodiny, kdy důsledkem může být odmítnutí ze strany rodiny, partnera/ky, až ztráta zázemí a mnohdy i bydliště. Dále odsouzený ztrácí své vědomosti, dovednosti a návyky, které jsou pro život na svobodě nezbytnou součástí, a získává nové zkušenosti, jež nemusí být vždy příznivé. Všechny tyto změny mohou člověka ovlivnit natolik, že nebude schopen sám znovu začít žít vhodným způsobem života. Nutno říci, že někteří trestaní, zejména recidivisté, žádoucí dovednosti a návyky nikdy neměli a na svobodě se chovají způsobem neúnosným jak pro jejich rodinu, tak pro celou společnost. (Vágnerová, 2008)

Pravidla žití ve vězení jsou odlišná od běžného života. Může se stát, že způsoby chování získané na svobodě se stávají nežádoucími, někdy dokonce i trestanými ve vězeňském prostředí. Takové chování vyhasíná a objevuje se jiné, nové způsoby chování a reakcí, které umožňují přežít v odlišné atmosféře. Adaptace na klima věznice ovlivňuje hodnoty, normy i standardy chování, a to se nakonec stává překážkou návratu do běžné společnosti. Čím delší je výkon trestu odnětí svobody, tím pravděpodobnější bude selhání v běžném životě (v oblasti profesní, rodinné, občanské, apod.).

Vlivem dlouhodobého pobytu ve věznici může docházet ke změnám v osobnostních vlastnostech. Bylo zjištěno, že dochází ke zvýšení hostility, jak k sobě samému, tak i ve vztahu k ostatním a k nárůstu míry introverze. To může být důsledkem frustrujícího způsobu života ve vězení a celkové neuspokojení se pak ventiluje nenávistí, dokonce i ke své osobě. (Vágnerová, 2008)

Dalším negativním vlivem věznění je fakt, že se zvyšuje riziko suicidálního chování, které je typické především ve chvílích po uvěznění. Případně se může objevovat

sebeпоškozující chování, které může mít mnoho příčin, od uvolnění tenze, upoutání pozornosti až po projevy poruch osobnosti.

Velmi důležitým a za pozornost stojícím jevem je syndrom *prizonizace*. Tímto pojmem je označována adaptace na život ve vězení. *Prizonizaci*, jako pojem zavedl americký sociolog Donald Clemmer ve 30. letech minulého století, který ji vysvětluje jako „společnou zkušenost odsouzených, kteří žijí v těsné fyzické blízkosti, bez triviálního soukromí, nucení k rutinnímu dodržování vězeňských předpisů, konformismu, jejichž život omezuje izolace.“ (In Mezník a kol., 1995)

V procesu *prizonizace* může být spatřována „výchova věznice“, která působí protisměrně *resocializaci*. (Mařádek, 2003) Autor termínem *prizonizace* označuje všechny negativní jevy, které působí na odsouzeného v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

3.4 Postoj společnosti k pachatelům trestné činnosti

Postoj společnosti k osobám, jež spáchaly trestný čin, je velmi podobný postojům společnosti ke kriminalitě vůbec. Společnost značně ovlivňuje obraz, který jim předkládají dostupná média. V dnešní době plné různorodých prostředků komunikace, kdy se informace získávají téměř v momentu dění, se musí reportéři velmi snažit, aby zrovna jejich podání zpráv bylo poutavé a lidi je sledovali. Proto je obraz zločinnosti, potažmo pachatelů trestné činnosti poměrně zkreslován a upravován tak, jak média potřebují pro jejich sledovanost, prodejnost.

„Důvod, proč masmédia přispívají ke zkresleným představám veřejnosti, je zřejmý. Obraz kriminality, který nabízejí, je silně ovlivněn jejich přednostním zájmem o výjimečné a neobvyklé zločiny, zejména pak z oblasti násilné kriminality.“ (Jewkes, in Zeman, 2010) Většina veřejnosti je trvale přesvědčena o vzrůstající míře trestné činnosti, a to i přesto, že kriminální statistiky i viktomologické výzkumy ve většině hospodářsky vyspělých zemí hovoří v posledních letech o poklesu kriminality. Ke shodnému zjištění došlo šetření Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. (Zeman, 2010)

Existují nereálné představy o celkové struktuře kriminality, neboť lidé často přeceňují podíl násilné trestné činnosti, a naopak spíše podceňují kriminalitu majetkového charakteru. Sankce, které hrozí pachatelům trestné činnosti, bývají hodnoceny spíše jako mírné. Je nutno podotknout, že míra punitivity společnosti je odvozena od informací, které mají k dané problematice. Tím se má na mysli, že pokud se mají lidé vyjádřit obecně, zda by zpřísnili tresty, pak jsou přísnější mnohem více, než když dostanou konkrétní příklad. (Zeman, 2010)

Bezproblémový přechod z výkonu trestu odnětí svobody je komplikován právě postojem společnosti k osobám, jež ve vězení strávily jistou část svého života.

4. Mentoring v trestní justici

Princip mentorského vztahu ve společnosti existuje od pradávna. Poprvé je Mentór zmiňován v Homérském eposu Odyssea, kde je popsána epizoda, v níž Odysseus před svým odchodem do války svěřuje svého syna pod ochranu Mentóra, jakožto staršímu a zkušenějšímu (Homer, 2012).

Pod pojmem mentoring v trestní justici se rozumí neformální vztah mezi mentorem a osobou s trestní minulostí. Oproti mentoringu s dětmi a mladistvými, jak ho známe například z projektu LATA, Pět P apod. (Lata, Pět P, 2013), není nutné, aby mentor byl starší a životně zkušenější osobou. V práci s mladistvými je to blízký, individuální, mezigenerační vztah staršího, zkušenějšího člověka, který má zájem předat své zkušenosti a vědomosti mladšímu, méně zkušenému chráněnci (mentee). (Brumovská, 2010)

V případě mentoringu v trestní justici nezáleží na věku osob v konkrétním vztahu. Často se stává, že jsou klienti ve věku rodičů mentora. Důležité je, aby byl průvodce zkušený, orientovaný v běžné společnosti a vedl klienta při překonávání různých překážek spojených nejen s jeho trestní minulostí, ale i se současnými problémy.

Co může nabídnout mentor lidem s trestní minulostí je především přijetí individuality člověka, sdílení a předání zkušeností a znalostí z prostředí většinové společnosti, v oblasti komunikace s úřady, nabízí znalost orientace v sociální síti, vede k tomu, aby se klient naučil si potřebné informace vyhledat a zajistit. Mentor se stává také vzorem, že lze žít i bez páchání trestné činnosti, je velkou podporou při zvládání konfliktních a obtížných situací, s nimiž se člověk potýká po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody nebo při vykonávání alternativního trestu.

Mentoring v trestní justici slouží k mobilizaci sociálních zdrojů, jelikož dochází ke klíčovému nedostatku zkušeností – absenci sociálních vztahů jako důsledek kriminálního chování a uvěznění. Tento neformální vztah hraje klíčovou roli při vybudování sociálního kapitálu nezbytného pro úspěšné zapojení se zpět do společnosti. Úspěch mentorského vztahu je kromě jiného v době trvání a intenzitě kontaktu, jelikož běžní pracovníci a úředníci nikdy nemají takový prostor pro samotnou klientskou práci, tak jako mentoři. (Brown, 2010)

- *Mentoring ve vykonávacím řízení*

Mentoring ve vykonávacím řízení znamená pomoc mentora klientovi, který má v danou dobu uložený alternativní trest. Základním rozdílem mezi mentoringem pro osoby

s uloženým alternativním trestem a mentoringem pro osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody je především v cílech mentoringu.

V případě spolupráce ve výkonávacím řízení je mentor především podporou pro úspěšné vykonání alternativního trestu. V České republice je již řadu let zaveden tzv. romský mentoring, který realizuje nestátní nezisková organizace s názvem RUBIKON Centrum (bývalé Sdružení pro probaci a mediaci v justici) v úzké spolupráci s Probační a mediační službou ČR. Probační a mediační služba zde vykonává podstatnou roli, ač se přímo mentorského vztahu neúčastní. Podporuje ho a především využívá jeho přínosů, čímž může být nalezení klienta, motivace k vykonání trestu, uvědomění si důležitosti vykonání trestu a následků nevykonání, apod. (Demner, in Štern, 2010)

Romský mentoring je založen na oboustranně dobrovolné spolupráci mezi klientem a mentorem. Podpurný vztah tak spoluvytváří proškolený laik, jenž náleží ke stejné komunitě (etnické skupině) jako klient. Prostřednictvím tohoto vztahu jsou klientům předávány fungující vzorce chování členů jejich vlastní komunity. Právě zapojení laika rozšiřuje stávající možnosti práce s klienty, kteří se vzhledem ke způsobu života pohybují na hranici společenských norem. (Demner, in Štern, 2010)

Nejčastější problémy romských klientů při plnění podmínek uloženého trestu jsou: nízká úroveň znalostí klientů, podcenění významu plnění podmínek alternativního trestu, jazyková bariéra, slabé vědomí o nutnosti starat se o budoucnost, obtížné dohledávání klientů ze strany PMS ČR způsobené častým stěhováním klientů bez oznámení změny bydliště, apod. a nedůvěra klientů ve státní instituce. (Demner, in Štern, 2010)

Zapojení mentora v těchto problémových oblastech je důležité pro naplnění cílů služby mentoringu. Spolupráci se zvyšuje pravděpodobnost splnění podmínek alternativního trestu, aby nebyla nutná přeměna na trest odnětí svobody, posiluje právní vědomí klientů, podporuje práci s těmito klienty a v neposlední řadě vytváří schopnost uvědomění si závažnosti situace a schopnost ji řešit. Mentor je v tomto vztahu zprostředkovatelem mezi klientem a PMS ČR, případně i mezi jinými státními institucemi. Během mentoringu pak pomáhá i v dalších oblastech života klientů, např. při hledání zaměstnání, vhodného ubytování, řešení otázky zadluženosti, atd.

Ač je v oblasti mentoringu ve výkonávacím řízení nejvíce zkušeností právě v romském mentoringu, není vyloučena jeho potřebnost při spolupráci s jinými typy klientů (etnické menšiny, sociálně slabé skupiny obyvatel, apod.).

- *Mentoring po vykonávacím řízení*

Mentoringem po vykonávacím řízení je myšleno období po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody. Po výstupu z vězení se mnozí odsouzení nacházejí v tzv. krizovém období, dle zkušeností RUBIKON Centra, trvajícím zhruba 3. měsíce. V tomto období propuštěný využívá svého sociálního kapitálu, pokud ho však po dobu strávenou ve vězení ztratil, je vhodné využít spolupráce s mentorem. Mentor může být klientovi opěrným bodem, na něhož se může obrátit o pomoc v tíživé situaci a podpořit ho v překlenutí těžkého období.

Tento druh mentoringu v trestní justici je odlišný nejen v průběhu trvání trestního řízení a tudíž v životní etapě pachatele, ale také v oblastech, na které je zaměřený. Pomoc mentora, proškoleného laika, je individuální dle potřeb propuštěného. Nejčastější potřebou je oblast hledání vhodného ubytování (alespoň na přechodnou dobu), zařizování si dokumentů a sociálních dávek – tedy komunikace s úřady, pomoc při hledání zaměstnání, pomoc při řešení otázky zadluženosti, poskytování psychické podpory, která se často špatně pojmenovává a někdy není vyřknuta vůbec, ale oba zmínění ví, že je přítomna.

Nestátní nezisková organizace RUBIKON Centrum má řadu zkušeností v oblasti mentoringu v trestní justici. Tato služba je využívána v komplexním přístupu v práci s klientem a je jednou z nabízených forem poradenství RUBIKON Centra. Mentoring funguje jako podpůrná služba klientům, kteří potřebují posílit ve svých kompetencích dříve, než jsou předáni dále v rámci RUBIKON Centra, buď pracovní agentury RUBIKON, nebo dluhového poradenství, případně do obou služeb zároveň.

Mentoring, jak je chápán a využíván ve zmiňované organizaci, slouží k podpoře ostatním službám. Je určen pro klienty, kteří chtějí najít legální zaměstnání nebo pomoci s dluhovou situací. Mentor je velkým pomocníkem při zvyšování kompetencí klienta. Základním požadavkem je proaktivita klienta. Zprvu je možné některé věci klientovi zprostředkovat, postupem času se však očekává plné zapojení klienta v řešení vlastní situace. Spolupráce je předem domluvena na období maximálně 6 měsíců, během nichž by mělo dojít k výraznému posunu v životní situaci klienta. V případě potřeby se spolupráce prodlužuje, děje se tak většinou pouze ve výjimečných případech. Podmínky pro vstup do služby, jež si organizace nastavila, jsou samozřejmě vytvořeny na základě zkušeností v práci s klienty.

V širším slova smyslu lze mentoring chápat jako pomoc pro osoby opouštějící vězení, které si nejsou schopny poradit v prvních měsících na svobodě bez ohledu na nějaká kritéria pro to, kdo ho využít může či nemůže. Model mentoringu v trestní justici je široce použitelný, dále jde pouze o poskytovatele, zda si stanoví podmínky dle potřeby. Cíl mentoringu však

zůstává v každém případě stejný, a to pomoc osobám, které se nejsou schopny v prvních měsících na svobodě zorientovat ve společnosti, a tedy jim pomoci s reintegrací.

4.1 Principy mentorského vztahu

Vztah, který vzniká mezi mentorem a mentee, tedy osobou jenž je mentorem vedena, je při navázání spolupráce založen na oboustranné dobrovolnosti. Společně navazují neformální až přátelský vztah. Principy mentorského vztahu jsou spatřovány v podpoře a doprovázení při zvyšování kompetencí v životě propuštěného. Mentor dále pomáhá při hledání zdrojů a nasměrování propuštěného k osobnímu rozvoji a ke schopnosti řešit své vlastní problémy. (Demner, in Štern, 2010)

Mentor zastává roli zprostředkovatele mezi propuštěným a většinovou společností, může se také stát významným druhým v pojetí *T. Luckamanna*. Významní druzí jsou pojímáni jako osoby, jenž plní důležitou roli v životě člověka a v jeho vnímání sama sebe. Významní druzí zastávají roli důležitých činitelů v procesu socializace člověka a nejen primární. Svou roli sehrávají i v procesu sekundární socializace. Mezi významnými druhými a osobou je důležitý emociální vztah, jinak by učení bylo obtížné. (Berger, Luckmann, 1999)

Významným druhým se může stát právě mentor, s kterým bývalý pachatel navazuje v těžkém období svého života emocionální vztah založený na důvěře a podpoře. V tomto období života člověka, jež má záznam v rejstříku trestů, se mentor stává důležitou osobou, která odráží obraz reality a také rozráží mýty o tom, jakým způsobem je člověk vnímán svým okolím.

Zásadní oblasti pomoci pro mentee spatřujeme v pomáhání při zvyšování sebevědomí, v konfrontaci mentee s negativními postoji a nevhodným chováním, v učení příkladem, ve vysvětlování. Mentor stojí na straně mentee při kritických situacích a pomáhá se v nich zorientovat, nabízí rady, dává nové nápady, apod. (Petrboková, 2010)

Role a kompetence těchto dvou spolupracujících osob jsou dány hlavně postavením mentora, který má pružně reagovat na potřeby rozvoje svého svěřence. Oba pak mají totožnou zodpovědnost za rozvoj jejich vztahu, za jeho hladký průběh a za dosažení vytčených cílů. Zálležitosti řešené v rámci vztahu jsou diskrétní, pouze na přání mentee (pokud dá písemný souhlas) může mentor mluvit s angažovanými osobami. Mentorský vztah je rovnocenný a založen na vzájemné důvěře. Společně si předem stanoví časový harmonogram, vzájemně respektují svůj čas a závazky. Povinnosti obou účastníků nesmí být zneužívány mimo rámec mentoringu. V tomto vzájemném vztahu je uplatňován proaktivní přístup - mentor vyzývá a podporuje mentee a poskytuje mu konstruktivní zpětnou vazbu. Jejich vztah trvá po dobu

vzájemně domluvenou oběma stranami, po jejím uplynutí může buď pokračovat, nebo skončit. Obě strany mají možnost po vzájemné dohodě z projektu odstoupit, vztah mentoringu je zcela dobrovolný, mentor i mentee jsou před realizací mentoringu o podmínkách obeznámeni. (Petrboková, 2010)

Základní principy mentorského vztahu můžeme shrnout do následujících bodů, blíže viz. Metodika služby mentor:

- Nezávislost a nestrannost

Mentor při spolupráci s mentee postupuje nezávisle na svých postojích a názorech, nehodnotí postoje ani názory mentee. Mentor vždy sleduje uspokojování potřeb mentee a vyvaruje se jakéhokoliv jednání, které sleduje osobní prospěch nebo prospěch jiných osob.

- Zákaz diskriminace

Služba je poskytována bez ohledu na rozdíl rasy, pohlaví, zdravotního postižení, sexuální orientace, politické příslušnosti, světového názoru, sociálního statusu, víry nebo náboženství apod.

- Respekt k právům a morálce

Při poskytování služby mentor vždy jedná v souladu s právními předpisy, morálními zásadám a principy občanského soužití.

- Mlčenlivost

Všechna sdělení mentee jsou považována za důvěrná. Mentor je vázán mlčenlivostí o všech informacích o mentee a to i po ukončení spolupráce.

- Bezplatnost

Mentoring je poskytován jako bezplatná služba.

- Respekt

Je respektováno právo mentee vyjádřit svá přání, potřeby, názory, postoje a rozhodnutí, jako i právo mentee odmítnout nabízenou službu nebo odstoupit od ní a to i bez udání důvodů.

- Individuální práce s mentee

Mentor přizpůsobuje práci s každým mentee, jeho individuálním charakteristikám. Mentor jedná asertivně. Zejména neslibuje, co nemůže splnit, je pro mentee dobrým příkladem.

- Prevence

Mentor přichází v rámci svých možností a schopností vzniku konfliktu s mentee a takovému jednání mentee, které by bylo v rozporu s právem či morálkou. Mentor upozorňuje

mentee na rizika jeho jednání, které je v rozporu s právem či s morálními zásadami, pokud jsou mu známa. Mentor upozorňuje, že má oznamovací povinnost, a vysvětluje mu, co tato oznamovací povinnost obnáší. Mentor je veden ideou, že je součástí sociální reintegrace klienta, a podle svých schopností a možností se snaží o co největší přínos tomuto procesu. (Metodika, 2008)

Výzkumem byly identifikovány tyto druhy pomoci: vytváření kontextu, kdy mentor napomáhá druhému uvědomit si veškeré důsledky svých činů, i ty negativní. Další oblastí je naslouchání, mentor se stává aktivním naslouchačem ve chvílích, kdy mentee potřebuje sdílet svoje starosti. Pro bývalého pachatele trestné činnosti je důležitá pomoc v emoční oblasti. Schopnost identifikovat pocity, přeformulovat je tak, aby byl mentee motivovaný k dosažení úspěchu, případně se připravil na selhání. Následujícím druhem pomoci je produktivní konfrontace, při níž spolu oba vedou diskuzi o úmyslech negativního chování, aniž by byl mentor kritický anebo odsuzující. Velmi cenné jsou informace, které navrhují možná řešení či doporučují vhodné zdroje užitečných informací. Jednou z dalších oblastí je zvyšování sebevědomí i podpora při hledání a posuzování možností, které jsou mentee k dispozici. (Shea, 2001)

4.2 Mentor contra klient?

Jedna definice slova mentor zní takto: „Mentor je rádce, poradce, školitel, vychovatel, konzultant, který v rámci mentoringu svému svěřenci radí, motivuje jej, usměrňuje a předává své zkušenosti.“ (Palán, 2002)

Mentor je dle zkušeností RUBIKON Centra, proškolený laik, který prochází kurzem k této činnosti. Základními kritérii pro vstup do kurzu mentoringu je věk vyšší 21 let, klientská praxe popř. minimálně zájem o skupinu osob s trestní minulostí.

Během kurzu se mentor dozvídá podmínky a pravidla spolupráce, poznává sociální síť, které lze při spolupráci využít. Naučí se základní postupy, jež je třeba využít před a těsně po propuštění z vězení. Dalšími podstatnými oblastmi kurzu, jsou základy finanční gramotnosti a pracovního poradenství, ve smyslu jak komunikovat s věřiteli, kde zjistit své veškeré dluhy, kde práci hledat, jak sepsat životopis, apod.

Uvedeme-li jinou definici mentoringu, spatřujeme drobné nuance. Mentee je méně zběhlý chráněnc, který využívá možnosti spolupracovat s mentorem, jež mu předává své zkušenosti a dovednosti a pomáhá v dalších oblastech života. (Brumovská, 2010)

V mentoringu v trestní justici by však definice mentee měla znít zhruba takto: mentee je osoba s trestní minulostí, která potřebuje podporu a vedení na cestě v rozhodnutí k životu

bez páchání trestné činnosti. Mentee může být naopak mnohdy životně zkušenější a starší než mentor, ale na druhou stranu mívá snížené sebevědomí, uvědomuje si stigmatizaci, která ho doprovází v důležitých momentech začleňování se do společnosti, může být neznalý fungování společnosti bez páchání trestné činnosti, v tom je naopak zkušenější a znalejší mentor.

Na první pohled se může zdát, že mentee by měl být v podřadné pozici vůči mentorovi, ale není tomu tak. Tento vztah je rovnocenným partnerským vztahem založeným na respektu, důvěře a všeobecné sociální a psychické podpoře. (Brown, Ross, 2010)

Při výběr mentee pro zapojení do služby mentoringu jsou stanovena jistá kritéria. V rámci přijímání klientů do mentoringu v organizaci RUBIKON Centrum se jedná o tato kritéria: chtít sehnat legální zaměstnání, řešit dluhovou situaci, nebo obě zároveň. Do mentoringu se nepřijímají osoby s agresivními projevy chování, s akutní závislostí, ani s probíhajícím a neléčeným psychickým onemocněním. Omezení jsou dána ochranou bezpečí mentora, stejně jako kontraproduktivností se stanoveným cílem klientů RUBIKON Centra. Avšak není vyloučeno, že takový klient se nemůže stát mentee později, ve chvíli, kdy bude mít vyřešené problémy, týkající se výše popsaných vylučujících kritérií pro vstup do mentoringu.

5. Přínos mentoringu

Přestože mentoring v trestní justici, je již nějakou dobu uplatňován nejen v České republice, jeho přínos není za tu dobu jasně prokázán. (Brown, Ross, 2010) Úspěšný mentorský vztah je ovlivněn řadou faktorů, ať objektivních či subjektivních, kdy v každém jednotlivém případě jich působí několik současně.

Přínos mentoringu pro dospělé pachatele trestné činnosti není dostatečně prozkoumán, více výzkumů a informací ohledně výhod této služby je možné nalézt v oblasti mentoringu mladistvých a dětí. Ve výzkumných studiích o vlivu mentoringu v oblasti juvenilní delikvence existují jisté signifikantní znaky. Prvním je délka jednotlivého setkání. Tam, kde intervence mentora trvá delší dobu, má mentoring větší vliv než u pachatelů s menším rozsahem jednotlivých setkání. Druhým rysem je frekvence jednotlivých setkání. Pokud probíhají setkání jednou či vícekrát do týdne, snižuje se riziko opakování trestné činnosti. A posledním, ne však méně důležitým rysem, který snižuje nebezpečí recidivy je mentoring jako součást komplexního přístupu. Komplexní přístup pojímá problém ze všech stran a řeší ho všemi dostupnými způsoby. Jedná se o změnu chování, doplnění si vzdělání a zapojení se do

programů pro získání zaměstnání. (Jolliffe, Farrington, 2007) Mohli bychom se domnívat, že tyto rysy by mohly mít vliv na efekt mentoringu i pro dospělé pachatele.

I ze zkušeností organizace RUBIKON Centrum vyplývá, že osoby s trestní minulostí potřebují komplexní pomoc v oblastech současných problémů, do kterých se promítá jejich minulost. Mentoring je doplněn především dluhovým a pracovním poradenstvím.

5.1 Sociální a emoční oblast

Jednou z nejdůležitějších oblastí, v níž mentor působí, je oblast sociální a emoční. Přesto, že je tato oblast velmi důležitá a je součástí téměř každého mentorského vztahu, mnohdy nebývá součástí zakázky klienta.

Při popisu, jak užitečným se mentoring stává pro výše zmiňovanou oblast, zdůrazníme několik pojmů, *sociální opora*, *sociální kapitál* a *resilience* neboli *nezdolnost*. Všechny pojmy jsou používány především od druhé poloviny minulého století v souvislosti s psychologií zdraví. *Sociální opora*, *sociální kapitál* i *resilience* jsou účinnými faktory při zvládnutí stresových situací a zátěže vůbec.

Sociální opora se často pokládá za relativně účinný faktor omezující pocit nadměrné zátěže. (Paulík et al., 2009) Definování *sociální opory* může znít: pomoc, jež je poskytována druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci. (Křivohlavý, 2009) Obecně jde o činnost, jež člověku v zátěžové situaci ulehčuje jeho tíživou situaci. Mentor může být jedním z těch, kteří svou blízkostí a vztahem ke klientovi *sociální oporu* poskytují, případně může být jediným poskytovatelem v případech, kdy klient (mentee) nemá svou rodinu, přátele. *Sociální oporu* vnímejme jako jeden z přínosů mentoringu pro bývalé pachatele trestných činů.

Pojetí *sociální opory* je však širší, a proto stojí za zmínku její rozdělení na:

Makroúroveň sociální opory – jedná se o celospolečenskou formu pomoci potřebným, sociální a ekonomická pomoc potřebným v celostátním měřítku, příp. mezinárodním.

Mezoúroveň sociální opory – jedná se o pomoc sociální skupiny, která se snaží pomoci jednomu ze svých členů, případně lidem ve svém okolí. Jedná se např. o pomoc kolegovi v práci, pomoc náboženských spolků, apod.

Mikroúroveň sociální opory – jedná se o pomoc a oporu člověku nejbližšímu - v rodině, v přátelství, apod. (Křivohlavý, 2009)

Podle úhlu pohledu mentoring poskytuje sociální oporu ve všech třech úrovních. Na nejširší úrovni dává především podporu a pomoc při orientování se v široké sociální síti, využití možnosti sociálních dávek, případně organizací dle potřeby pomoci. V mezoúrovni

pomáhá organizace, která mentoring poskytuje a na nejužší úrovni jako mentoring mezi dvěma lidmi. Pokud se podaří navázat blízký mentorský vztah, můžeme ho nazvat přátelstvím, přesněji „profesionálním“ přátelstvím.

V případě *sociálního kapitálu* mluvíme o kapacitě jedince nebo skupiny jedinců získat důležité zdroje nebo symbolické výhody na základě jejich sociálních vztahů či členství ve skupinách. Individuální i kolektivní jednání je umožňováno a udržováno ze zdrojů, které aktéři mohou získat z a uvnitř sociální struktury. (Ritzer, 2005) *Sociální kapitál* zahrnuje známosti s významnými lidmi včetně schopnosti umět s nimi účinně komunikovat, což může jedinec potenciálně využít ve svůj prospěch. (Hartl, 2004) *Sociální kapitál* lze definovat jako souhrn aktuálních i potencionálních zdrojů, které může jistá osoba využívat díky tomu, že se zná s druhými lidmi. Lze ho označit za bohatství styků a známostí, jež mohou být užitečné. (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996)

Všeobecně se dá říci, že sociální kapitál je množství sociálních kontaktů, tzv. sociální sítě kolem každého z nás, neboli mezilidské interakce, a vztahy všeho druhu. Záleží na velikosti sociální sítě a schopnosti využít kapitálu v případě potřeby. Pokud jedinci nejsou součástí těchto důležitých vazeb, případně vhodných vazeb, může být mentor zprostředkovatelem mezi mentee a sociální sítí v okolí. Stává se zdrojem kontaktů na další osoby, které umožňují přístup k následujícím kontaktům v síti.

P. Hartl definuje *resilienci* jako „nezdolnost, houževnatost, souhrn činitelů, které člověku pomáhají přežít v nepříznivých podmínkách, ve stresu, osamění, v dysfunkční rodině, při bolestivé nemoci, aj., jak děti tak dospělé lze vést k pozitivním postojům a optimistickému přístupu k situaci, a tím zmírnit její důsledky i tehdy, pokud je nelze odstranit, k takovým činitelům patří zejména: zdravé sebepojetí a sebeúcta, schopnost sociální interakce, kritické myšlení, schopnost odolávat nátlaku.“ (Hartl, 2004)

Resilience je tedy charakteristikou člověka, která mu pomáhá v tíživých situacích vydržet, nedat se a bojovat s těžkostí. Avšak to, že je člověk v jedné oblasti nezdolný (v práci), neznamená automaticky nezdolný postup i v jiných směrech (ve vztazích). (Křivohlavý, 2009)

Jiná definice *resilience* ukazuje na schopnost jedince překonat nebo se lehce přizpůsobit nepříznivým podmínkám či změnám prostředí, ve kterém se jedinec nachází. (Artz et al., 2001) *Resilience* není konkrétní vlastností člověka. Nezdolnost je konstruktem popisujícím procesy a faktory, jež jedince chrání v rizikových situacích jako zaručený mechanismus lidské adaptace a umožňují mu je úspěšně překonat. *Resilience* nevychází

z výjimečných faktorů, ale naopak z faktorů běžně dostupných většině populace jako funkce, kterými se lidská adaptace realizuje. (Šolcová, 2009)

Mentor se může do jisté míry stát velmi důležitým společníkem v životě bývalého pachatele, jenž se chce dát po správné cestě životem. Tato osoba hraje podstatnou roli v oblasti psychické podpory člověka, je dalším článkem sociální sítě a zprostředkovatelem mezi dalšími významnými kontakty, tedy členem sociálního kapitálu jedince. V těžkých chvílích je někým, na koho se může mentee obrátit a získat tak pomoc a především podporu.

Cíle mentorského programu spatřujeme při vzájemné spolupráci, kdy se mentor snaží minimalizovat dobu, kterou je bývalý pachatel bez práce a sociální opory, protože tato skutečnost prohlubuje jeho nejistoty a zvyšuje beznaděj, vedoucí k možnému sociálnímu selhání a k recidivě. (Křížanová, 2008)

5.2 Dovednosti a kompetence

V organizaci RUBIKON Centrum se klade důraz především na to, aby mentoři svým klientům pomáhali zvyšovat jejich kompetence. Podporují je ve svých schopnostech a dovednostech, což jim postupně také zvyšuje jejich sebevědomí a sebehodnocení.

Mentor vede klienta v oblastech, ve kterých si klient sám neví rady, příp. není si jistý. Vždy záleží na vzájemné domluvě, pokud se klient necítí zcela kompetentní pro určitou oblast či problém, je možné, aby mentor klienta doprovázel i případně za klienta mluvil. Jde však pouze o počáteční rozpaky klientů. Je to jeden ze způsobů, jakým se mentee může učit správným a fungujícím vzorcům chování ve společnosti.

Pokud se podíváme na základní oblasti mentorské pomoci v RUBIKON Centru, hlavním cílem je klienty zaměstnat a podpořit je, aby v práci dokázali setrvat. Pro mentora to znamená, dostat klienta na úroveň kompetentního kandidáta pro vhodnou pracovní pozici. To s sebou nese různé oblasti dovedností a kompetencí, na nichž mentor spolupracuje. Určité předpoklady pro výkon konkrétní profese se předpokládají. Mentee prošel vzděláváním v určitém stupni, má tedy předpoklady ze školy, dále např. prošel kurzy a školeními, má za sebou konkrétní praxi a zkušenosti. Mentor může doporučit a zprostředkovat rekvalifikaci svému svěřenci a napomoci mu obnovit znalosti a dovednosti, případně získat úplně nové, a tím zvýšit jeho možnosti uplatnění na trhu práce. Při společných setkáních může být mentor vnímán jako vzor a přirozeně se stává zdrojem k učení se postupům a zásadám nejen v komunikaci s jinými lidmi.

V době technického rozvoje, může být mentor důležitým asistentem při objevování a učení se s novými technologiemi, při práci s počítačem a dalšími nezbytnými pomůckami.

Dnes jsou dovednosti práce s počítačem nezbytná činnost při hledání zaměstnání, a to nejen při sepisování strukturovaného životopisu, při samotném hledání nabízených pozic a při reakcích na ně, ale také při výkonu značného počtu konkrétních profesí.

5.3 Identita a mezilidské vztahy

Identita je definována jako obecná jednota vnitřního psychického života a jednání, která bývá též nazývána autentickým bytím. *Identita* je zkoumána a popisována různými vědami, jako je psychologie, vývojová psychologie, filozofická antropologie, sociologie a další. Stejně tak se tímto pojmem zabývají různí autoři, např. *E. H. Erikson* a jeho „hledání identity“ jako znak adolescence, dle *A. H. Maslowa* souvisí identita s tím, kým jsme, a je spojována se snahou po seberealizaci. V sociologii se identitou zabývá *R. G. Dahrendorf* a později *E. Goffman*, kteří diskutují identitu jako míru integrace jáství a role, skutečné podstaty osobnosti a její společenské „fasády“, tedy nastolují otázku, do jaké míry je člověk autentický ve svých rolích, respektive falešný ve své autoprezentaci. (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996)

Polský sociální psycholog *H. Tajfel* se zabývá *sociální identitou* a její perspektivu spatřuje v tom, že lidé definují a hodnotí sami sebe ve smyslu skupin, ke kterým náleží. V těchto skupinách je lidem poskytováno kolektivní sebepojetí, tzv. sociální identita. Ke kolika skupinám lidé náležejí, tolik mají sociálních identit. (Tajfel, 1981)

Sebepojetí je pojem vyjadřující představu o sobě samém, to jak člověk sám sebe vnímá. Vnímání sebe sama se utváří od raného dětství prostřednictvím sociálních interakcí, kdy důležitou složkou je zpětná vazba a sociální srovnání. (Hartl, Hartlová, 2004)

Z uvedeného vyplývá, že interakce s okolím, ve kterém se mentee pohybuje je velmi důležitá. Mentee může měnit své sebepojetí od vězně, odsouzeného, „kriminálního“ k pojetí poněkud odlišnému a tedy začínajícímu nový život, napravenému, „běžnému“ občanovi. Důležitou se stává zpětná vazba lidí, jež se kolem menteeho pohybují. Na jejím základě si pak uvědomuje, kým vlastně je – jak působí na lidi kolem sebe.

6. Dilemata a rizika mentoringu

Ne všechny mentorské vztahy přináší prospěch. Mentee, stejně jako mentor, nemusí mít ze vztahu jen užitky. Předpokládá se velká míra porozumění rizik a dilemat, která s sebou mentoring nese a je dobré mít je na paměti. Měl by o nich být informován mentor, který s klientem přichází do kontaktu. Rozumět by jim měl především profesionál, jenž mentory vybírá, školí a superviduje v mentorské práci. On je klíčovou osobou, která páruje osoby ke spolupráci a dává zpětnou vazbu o jejich fungování.

Mentor se dostává do podobných paradoxů jako pomáhající pracovník, jež jsou blíže popsána *K. Kopřivou*. Jedná se o tři paradoxy: pochopení pro každého, láska k bližnímu ve službách potřeby úspěchu, láska k bližnímu jako zboží. (Kopřiva, 2006) Mentorský vztah se zakládá trochu odlišně oproti běžnému vztahu pomáhajícího pracovníka a klienta. Hlavní zásadou je neformálnost vztahu.

Nosnou oblastí přínosu a rizik je osobnost zúčastněných - pracovníka, který poskytuje svoje znalosti, schopnosti, dovednosti, proaktivní přístup, jiný pohled na věc, a přesto dokáže být nehodnotícím partnerem. Předává své zkušenosti dál a je na něm, do jak velké míry je angažovaným pracovníkem, a které faktory ho v práci s mentee ovlivňují. Nakonec záleží na klientovi, jak využije nabízené pomoci. Důležité je jeho vlastní přesvědčení a to, zda se chce se svou minulostí vyrovnat a začít znovu jinak.

Jedním z dilemat sociální práce je pomoc versus sociální kontrola a odhadnutí jejich vyváženosti, v případě potřeby převahy jedné z nich. (Matoušek, 2007). Mentoring by měl využívat obou těchto přístupů a umět je správně a vhodně vyvažovat. V případě mentoringu jako doplňkové služby k uloženému alternativnímu trestu, je pak možné kontrolu ze strany probačního úředníka více vyvažovat právě pomocí mentora.

Mentorův status mimo rámec státní struktury mu umožňuje improvizovat na základě konkrétní situace podle jejich vlastního uvážení. Použité metody a výsledky mentoři konzultují v rámci pravidelných měsíčních intervizí v RUBIKON Centru. Nutno si uvědomit, že mentor nesupluje práci sociálních kurátorů, probačních úředníků ani jiných úředníků a pracovníků, kteří pracují s cílovou skupinou osob s trestní minulostí. Mentorova podpora klienta má vést k úplnému osamostatnění. (Petrboková, 2010)

Dalším možným dilematem je ambivalentní postoj mentora k menteemu. Někteří lidé nemají schopnost pracovat s pachateli jakýchkoliv trestných činů. Může se stát, že mentor s nějakým typem trestné činnosti na tolik nesouhlasí, že by to mohlo spolupráci ovlivnit.

Mentor by si měl uvědomit, jaké typy klientů jsou pro něho nepřijatelné a s tím srozumět vedoucího služby reintegračního mentoringu. Je naprosto přirozené, že jsou případy, při nichž se člověk pracující s cílovou skupinou osob s trestnou činností nedokáže vyrovnat a v tomto případě má plné právo říci, že s takovou osobou nechce spolupracovat. Vedoucí služby své mentory zná a tím možné dilema eliminuje.

Ukončení mentoringu může být v mnoha ohledech problematické, ač se na první pohled nemusí zdát. Dilematem se ukončení stává ve chvíli, kdy je spolupráce s mentee problematická – neplní dohody, nelze ho nakontaktovat, není reakce ze strany mentee, ačkoliv zájem měl. Mentor tak může stát před rozhodnutím, kdy a jakým způsobem kontakt ukončit. Nepísané vnitřní pravidlo organizace RUBIKON Centrum může napomoci - třikrát kontaktovat a pokud není zřejmý zájem klienta ukončit spolupráci.

Rizikem se stává závislost klienta, kterou nebylo možné zprvu odhalit. Klienti se závislostmi do mentoringu nepatří dle vnitřních zásad organizace, ovšem ne vždy lze závislost odhalit na úvodním setkání, na jehož základě je klient umisťován do nejvhodnější služby. Jedním z pravidel, které mentee podepisuje v dohodě s mentorem je to, že nebude chodit na schůzky pod vlivem žádné návykové látky. Pokud mentee dodržuje toto pravidlo je těžké závislost odhalit, pokud o něm nezačne sám mluvit. Jindy se stane, že klient přijde pod vlivem návykové látky na schůzku s mentorem, což se u této cílové skupiny někdy stává, že pod tíhou okolností jejich života nedokážou odolat např. alkoholu. Toto je třeba si s klientem vyjasnit a případně se domluvit, jakým způsobem bude spolupráce pokračovat. Mentee by si měl uvědomit, že ač u mentora najde pochopení, má spolupráce jistá pravidla, které je nutné respektovat. Navíc akutní závislost je bohužel velmi silnou překážkou pro řešení situace nezaměstnanosti, proto se jako nejlepší východisko jeví, motivovat klienta k řešení závislosti, přimět ho k uvědomění si problému a následnému řešení. Mentor v tuto chvíli může velmi pomoci. Z praxe je spíše běžnější, že mentee přeruší kontakt a mentora již nevyhledává. Stává se to především u těch osob, které si nechtějí svou závislost přiznat, a mají pocit, že je vše pod kontrolou.

Ukončení spolupráce může dále nastat ve chvíli, kdy se společně podařilo naplnit všechny zakázky menteeho a další spolupráce již není nutná, respektive není vyžadována. Ovšem nemuselo ještě nutně dojít k naplnění 6 měsíční lhůty, proto není úplně zřejmé, jak bude mentor přístupný k ukončení spolupráce. Není dobré spolupráci uměle natahovat a vytvářet závislost na spolupráci s mentorem. V takovém případě může pomoci intervize, které by měly předcházet těmto úskalím a případně je včas zastavit.

Na rizika mentoringu je možné se podívat z různých stran podle toho, na koho se zaměříme jako na osobu ohroženou. Mentoring přináší rizika menteemu, mentorovi, případně i dalším osobám nějakým způsobem angažovaným v mentorském vztahu (organizace poskytující mentoring, blízcí menteeho, apod.).

Rizika mentoringu pro stranu menteeho by měly být eliminovány vhodným výběrem mentora. Již při samotném výběru osoby, zájemce o mentorskou činnost, do kurzu a následně do programu je třeba vybrat vhodné typy pro práci s cílovou skupinou. Správný výběr probíhá pohovorem vedoucího služby se zájemci, kde se zjišťují motivy k práci s cílovou skupinou, představy zájemce o činnosti, za jakým účelem chce činnost vykonávat, dále se také zjišťují např. zájmy, apod.

V průběhu spolupráce se riziko špatného vlivu snižuje na pravidelných intervizích, kde se schází intervizor se všemi aktivními mentory a probírají různá témata, jež vyvstávají v jednotlivých vztazích.

Podle zkušeností amerického programu Ready4Work je též užitečné vytvořit manuál pro mentory, kde najdou důležité informace a témata týkající se mentoringu a spolupráce s cílovou skupinou, v neposlední řadě také rizika, na něž by si měli dávat pozor. Pro mentora je největším rizikem syndrom vyhoření, jako ve všech pomáhajících profesích. (Cobbs Fletcher, Sherk, Jucovy, 2009)

II. Praktická část

1. Uvedení do problematiky praktické části

Předmětem praktické části práce je rozbor vybraných statistických údajů z příjmového dotazníku o klientech, jež byli zařazeni do služby mentoringu v trestní justici. Provedením obsahové analýzy záznamů ze schůzek mentorů s klienty, jsou zjišťovány potřeby klientů a formy využívání pomoci.

Východiskem jsou získaná data a zkušenosti s klienty organizace RUBIKON Centrum (dále jen organizace). RUBIKON Centrum, dříve Sdružení pro probaci a mediaci v trestní justici, o. s., je občanské sdružení pracující s osobami s kriminální minulostí, které nabízí komplexní služby v oblasti pracovního a dluhového poradenství pro osoby, jež mají chuť překročit svou minulost a jít vstříc své budoucnosti. Jednou z poskytovaných služeb je mentoring existující již od roku 2006.

Osoby, které mají zájem spolupracovat s touto organizací, si musí nejprve domluvit osobní schůzku neboli příjem. Příjem je krátké úvodní setkání s pracovníkem organizace RUBIKON Centrum. Při této schůzce proškolený pracovník představuje organizaci s jejími cíli a posláním, podrobně přibližuje zájemci všechny služby, zjišťuje potřeby a očekávání klienta. V neposlední řadě pak pracovník během rozhovoru vyplňuje příjmový dotazník s klientem (viz. Příloha č. 1).

Vzhledem k velkému počtu zájemců o služby RUBIKON Centra, přistoupila organizace od dubna 2013 i ke skupinové formě úvodní schůzky. Tato nová forma přinesla klientům možnost volby mezi individuální a skupinovou formou schůzky, což způsobilo zkrácení čekací lhůty na vstup do služeb organizace a také úsporu času pracovníkům, kteří příjem klientů poskytovali. I při skupinové formě je postupováno identickým způsobem jako při individuálním setkání. Nalezneme pouze drobnou odchylku a to, že zájemci vyplňují příjmový dotazník sami. Dotazník zjišťuje totožné informace v upraveném podání tak, aby byl jasný a zřetelný pro dotazované (viz. Příloha č. 2). V průběhu vlastního vyplňování jsou pracovníci organizace přítomni a jsou k dispozici pro jakékoliv dotazy.

Dotazníkem jsou zjišťovány základní údaje o klientovi, o jeho bytové situaci, finanční a dluhové situaci, o situaci zaměstnanosti či nezaměstnanosti, pracovních zkušenostech i kriminální minulosti. Na základě úvodního rozhovoru a vyplněného dotazníku pak pracovník doporučuje klientovi službu, která by nejlépe odpovídala jeho potřebám.

Pokud klient potřebuje využít služby mentoringu, je mu přiřazen konkrétní mentor. Každý mentor má povinnost veškerý kontakt s klientem zaznamenat a popsat jeho průběh do záznamů o službě, které posílá na konci každého měsíce do organizace příslušnému pracovníkovi.

Z těchto zdrojů vycházejí informace obsažené v praktické části diplomové práce.

1.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu v první fázi bylo zjistit základní charakteristiku typického klienta mentoringu organizace RUBIKON Centrum. V druhé fázi výzkumného šetření bylo záměrem stanovit nejčastější potřeby osob zařazených do mentoringu a další informace, které se v záznamech o službě nejvíce objevují.

Díličí cíle výzkumu:

- Analyzovat vybrané informace o klientech mentoringu a vytvořit tak nejběžnější profil klienta.
- Zjistit a analyzovat charakteristické znaky služby mentoring (zakázka, způsob, délka, četnost setkání).

1.2 Charakteristika výzkumného souboru

Pro výzkumné šetření byli vybráni jedinci, kteří od ledna do konce listopadu 2013 prošli příjmem klientů do služeb RUBIKON Centra a dále byli zařazeni do mentoringu. Výzkumný soubor čítal 74 osob, mužů i žen, ve věku od 18 let. Tito klienti byli v posledních dvou letech ve styku s trestní justicí, to znamená, že buď byli propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, nebo vykonávali alternativní trest, při němž spolupracovali s Probační a mediační službou ČR.

Na začátku druhého pololetí roku 2013, prošlo RUBIKON Centrum jistými změnami, které měly vliv na zařazování klientů do služeb. Jednalo se o základní požadavky na osoby vstupující do služby mentoringu. Do prvního pololetí roku 2013 byl do této služby zařazován každý, kdo projevil zájem o mentora, nebo ten, který neměl ubytování či neznal podmínky pro poskytování sociálních dávek, případně nevěděl, proč je důležité být evidován na úřadu práce.

Organizace RUBIKON Centrum se v průběhu roku 2013 více zacítila na rozvoj činnosti pracovní agentury RUBIKON, která vyvíjí značné úsilí v zaměstnávání osob s trestní minulostí. Mentoring se tak stal jednou z jejich doplňkových služeb. Nyní jsou do této služby zařazovány osoby, jež chtějí řešit svou nezaměstnanost či zadluženost, a zároveň nejsou ještě

plně kompetentní pro vstup do pracovní agentury. Kompetentním pro vstup do pracovního poradenství se jedinec stává ve chvíli, kdy má zajištěno ubytování, je registrován na úřadu práce, má zažádáno o sociální dávky, na něž má nárok a jeho životní situace je celkově stabilizovaná. Ve chvíli, kdy klient nemá vyřešeny tyto základní oblasti svého života, není vstup do pracovní agentury vhodný. Pracovní poradce by nemohl klienta doporučit do zaměstnání bez vážnější obavy, že jedinec v zaměstnání neuspěje, jelikož to jeho sociální situace nepřímo naznačuje.

RUBIKON Centrum ve spolupráci s pracovními poradci pracovní agentury vytvořili tato základní kritéria pro vstup do pracovního poradenství na základě předchozích zkušeností s klienty, čímž se snaží neúspěch klientů eliminovat a co nejvíce je připravit pro bezproblémový vstup na trh práce.

Mentor se v mnohých případech stává klíčovým pracovníkem, jenž posiluje klientovi kompetence do té míry, aby mohl být zařazen do pracovní agentury a využít tak dalšího zdroje při hledání zaměstnání.

1.3 Metody výzkumného šetření

Pro výzkumné šetření byla zvolena kvantitativní metoda výzkumu, která sleduje reprezentativnost výzkumného vzorku. Kvantitativní výzkum vyžaduje větší počet dat a zkoumaného vzorku, výsledky jsou reprezentativní a méně závislé na názorech respondentů. Je to způsob, jak za krátkou dobu získat velký počet dat. Následná interpretace výsledků bývá o něco náročnější. (Disman, 2007)

V tomto výzkumu byla použita kompletní data, avšak základní soubor neměl tak velký počet respondentů, pro nějž *M. Disman* popisuje jeho výhody.

Jednou z předností zvolené metody výzkumu je relativní nezávislost na výzkumníkovi oproti kvalitativním metodám, a také možnost zobecňovat výsledky na danou populaci. Naopak nevýhodou může být opomenutí některých fenoménů výzkumníkem, zvláště soustředí-li se pouze na určitou teorii. (Hendl, 2008)

Pro výzkumné šetření byla zvolena technika sběru dat formou dotazníku. V další části výzkumu byla využita obsahová analýza, s níž jsou zpracována data ohledně průběhu mentoringu.

Při výzkumu byl analyzován dotazník, jež používá organizace RUBIKON Centrum při vstupním rozhovoru s klientem. Dotazník byl sestaven pracovníky organizace na základě předchozí zkušenosti s osobami s trestní minulostí a také toho, co je dle jejich mínění potřebné o lidech, kteří mají zájem o spolupráci, znát. Takto byl vytvořen standardizovaný

dotazník, jenž byl využíván od roku 2012; během jeho používání byly zjištěny drobné nejasnosti, a proto byl upřesněn a zjednodušen.

Od roku 2013 je používán dotazník, který se zaměřuje na klientovu současnou situaci a sleduje klientovu kriminální minulost. Dotazník obsahuje 44 uzavřených otázek, které jsou pro dokreslení situace doplněny o 14 polootevřených otázek a 7 nedokončených tvrzení. Pracovník upozorňuje zájemce na dobrovolnost při vyplňování informací o jejich osobě a o ochraně osobních údajů, s čímž musí klienti souhlasit, jinak by nemohl být dotazník vyplněn. Na konci dotazování klienti podepisují informovaný souhlas s poskytnutím osobních údajů dle zákona č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů.

Dotazník je rozdělen do několika tématických částí. Jako první jsou základní sociodemografické údaje o osobě, jako např. jméno a příjmení, datum narození, místo bydliště, věk, součástí této sekce je i informace ohledně toho, odkud se klient o organizaci dozvěděl, případně kdo ho posílá a délka jeho potenciální nezaměstnanosti. Klient je v této chvíli dotazován na potřeby, se kterými přichází, tedy v jaké oblasti by mu mohla být organizace RUBIKON Centrum nápomocna.

Další částí dotazníku se sleduje finanční situace klienta, jeho zadluženost, registrace na úřadu práce a jaké sociální dávky pobírá, pokud na ně má nárok. V následujícím úseku se mapuje oblast zaměstnání, tedy zda klient pracuje, jestli má či by chtěl zažádat o živnostenský list, zda má vytvořený životopis nebo s ním potřebuje pomoci. Zjišťují se jeho pracovní zkušenosti a počet zaměstnání v posledních pěti letech. Organizace také zjišťuje, zda klient nemá tip na zaměstnavatele, který zaměstnává osoby se záznamem v rejstříku trestů, aby případně mohla kontaktu využít pro rozšíření portfolia zaměstnavatelů, jež jsou ochotni tyto osoby zaměstnávat. Pracovní agentura by mohla pomocí tohoto kontaktu navázat spolupráci s tímto zaměstnavatelem a dodávat mu uchazeče o zaměstnání z řad vlastních klientů. Součástí sledované oblasti zaměstnání jsou také získané certifikáty a osvědčení z různých akreditovaných kurzů a školení.

Organizace zjišťuje kriminální minulost klienta nejen pro bezpečnost pracovníků, ale i pro případné doporučení uchazeče do zaměstnání. Konkrétně se pak jedná o povahu trestné činnosti, dále jaký trest byl klientovi uložen, zda spolupracuje s PMS ČR, případně kolikrát byl ve výkonu trestu odnětí svobody a v jaké věznicí vykonával svůj trest.

Poslední součástí dotazníků jsou nedokončená tvrzení, která klienti doplňují podle toho, co je první napadne. Tato tvrzení jsou spíše pro dokreslení klienta, toho, jak o věcech, jež se staly, smýšlí a jak přemýšlí o sobě samém. Organizace takto získává data o klientech,

jež využívá pro samotnou práci s nimi, ale také i pro své statistiky, kterými se prezentuje odborné i široké veřejnosti.

Údaje poskytnuté při úvodní schůzce s klientem se zanáší do interní databáze organizace, z níž byla vybraná data reportována a použita pro následnou interpretaci. Záměrem bylo získat informace o celém souboru klientů mentoringu a jejich následná analýza. Díky získaným údajům bylo možné sestavit základní charakteristiku klienta mentoringu organizace RUBIKON Centra. Jedná se o hlavní znaky osoby, tedy nejčastější věk a pohlaví klienta, spáchaný trestný čin, délka nezaměstnanosti, zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody, apod.

V další části výzkumného šetření byla využita obsahová analýza dokumentů. K analýze byly použity záznamy o službě, neboli dokumenty ze setkání mentora a klienta, ve kterém jsou zapisovány způsob, čas a průběh setkání i řešená témata. Rozboru byly podrobeny všechny tyto záznamy o službě s klienty, kteří byli předmětem dotazníkového šetření a poté zařazeni do služby mentoringu. Tito klienti byli zapojeni do spolupráce po úvodní schůzce, jež probíhala v období od začátku ledna do konce listopadu 2013. Znamená to, že u některých klientů již vypršela 6 měsíční lhůta domluvená v dohodě o spolupráci, kterou spolu na první schůzce podepisují mentor s klientem, a naopak jiní jsou teprve na začátku této spolupráce s mentorem. Ohledně každého klienta existuje tedy různý počet záznamů o schůzkách a potřebné dokumentace.

1.4 Předmět výzkumného šetření a výzkumné předpoklady

Hlavním předmětem výzkumu byly postupy práce s lidmi s kriminální minulostí v mentoringu a jejich potřeby při znovuzачeňování se do společnosti.

Výzkumné předpoklady:

- Klienti s kriminální minulostí vyžadují intenzivnější spolupráci v prvních dvou měsících navázané spolupráce.
- Klienti s kriminální minulostí častěji využívají osobního setkání s mentorem při vzájemné spolupráci.
- Nejčastější potřebou pomoci na straně klientů mentoringu je pomoc v oblasti hledání zaměstnání.
- S pomocí mentora dochází u 85 % osob k pozitivnímu posunu v oblastech pomoci, které byly stanoveny na začátku spolupráce.

Pro ověření těchto předpokladů byla provedena analýza záznamů o službě mentora s klientem na základě předem stanovených kritérií. Prvním kritériem byla intenzita kontaktu ve spolupráci, tedy jak často se klient s mentorem setkával a jak dlouho setkání trvalo. Druhým sledovaným rysem byla forma kontaktu samotného mentorování. Třetím stanoveným kritériem byla potřeba pomoci klientů. A posledním kritériem byl posun v oblasti pomoci klientovi.

1.5 Průběh výzkumu

Před samotným sběrem dat proběhla domluva s organizací RUBIKON Centrum, na níž byly upřesněny potřeby organizace pro výzkum. Byly vyjasněny požadavky obou stran, kde se dospělo k závěru, že bude analyzován příjmový dotazník s cílem vytvoření základní charakteristiky klienta s akcentem na to, zda je dotazník vhodně sestaven. Druhým požadavkem byla analýza mentorské práce se zaměřením na to, co se při kontaktu klienta s mentorem děje a jakým způsobem setkání probíhá.

Do konce listopadu 2013 probíhal samotný sběr dat v organizaci, kdy pracovníci provádějící příjem postupně vyplňovali příjmové dotazníky se zájemci o jejich služby. Následně byly zjištěné informace zaneseny do interní databáze organizace, z níž se data reportovala přímo do excelové tabulky. Poté byla vybrána domluvená data pro sestavení charakteristických znaků typického klienta mentoringu organizace RUBIKON Centrum. Data byla vybrána podle toho, co organizaci o jejich klientech zajímalo. Na základě výsledků by organizace uvítala návrh případných zlepšení ve službě mentoringu.

Druhým krokem výzkumu byla obsahová analýza. Dokumenty potřebné pro analýzu pracovníci shromažďují v organizaci kvůli potřebám projektů financovaných z Evropského sociálního fondu. Tyto záznamy byly sbírány v průběhu celého roku. Mentoři pravidelně na konci každého měsíce posílají zápisy o práci s klienty příslušným interním pracovníkům organizace.

Samotná analýza dokumentů probíhala postupně od poloviny listopadu 2013. Do dotazníkového šetření bylo zařazeno 74 osob. Analýza dokumentů proběhla u 66 klientů, což čítalo dohromady 519 dokumentů. Rozdílný počet respondentů mezi analýzou dotazníků a analýzou záznamů o službě je způsoben tím, že klienti, kteří jsou po úvodní schůzce zařazeni do mentoringu a je jim tedy přidělen mentor, se na smlouvenou schůzku s mentorem nedostaví. Důvody toho, proč se na poslední chvíli klienti rozmyslí a nepřijdou na schůzku s mentorem, tudíž spolupráci vůbec nezahájí, nejsou organizaci známy.

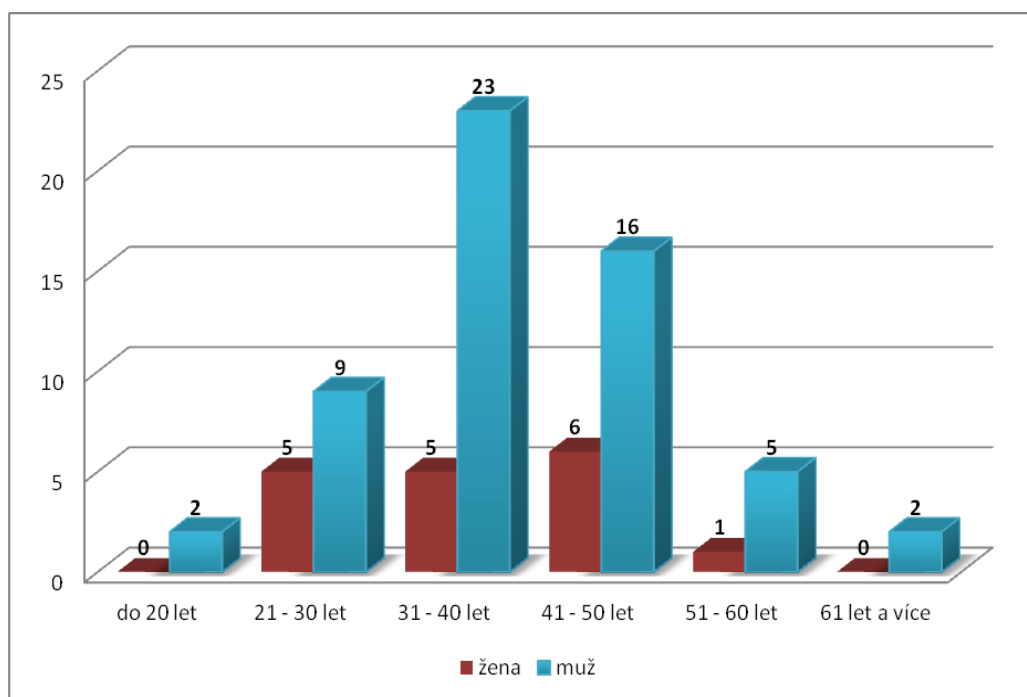
2. Vybrané statistické údaje o klientech mentoringu RUBIKON Centra

Analýza příjmového dotazníku

Základní soubor představuje 74 osob, z toho 57 mužů a 17 žen ve věkovém rozmezí od 18 do 63 let. Žen bylo do mentoringu zařazeno výrazně méně, což může být zdůvodněno hned několika faktory. Jedním z faktorů je neodmyslitelně fakt, že ženy v ČR páchají trestné činy výrazně méně než muži. Dle statistik Ministerstva spravedlnosti ČR se trestná činnost žen dlouhodobě pohybuje mezi 11 – 13 %.

Nejčastějším typem klienta mentoringu je muž ve věku od 31 do 50 let (graf č. 1).

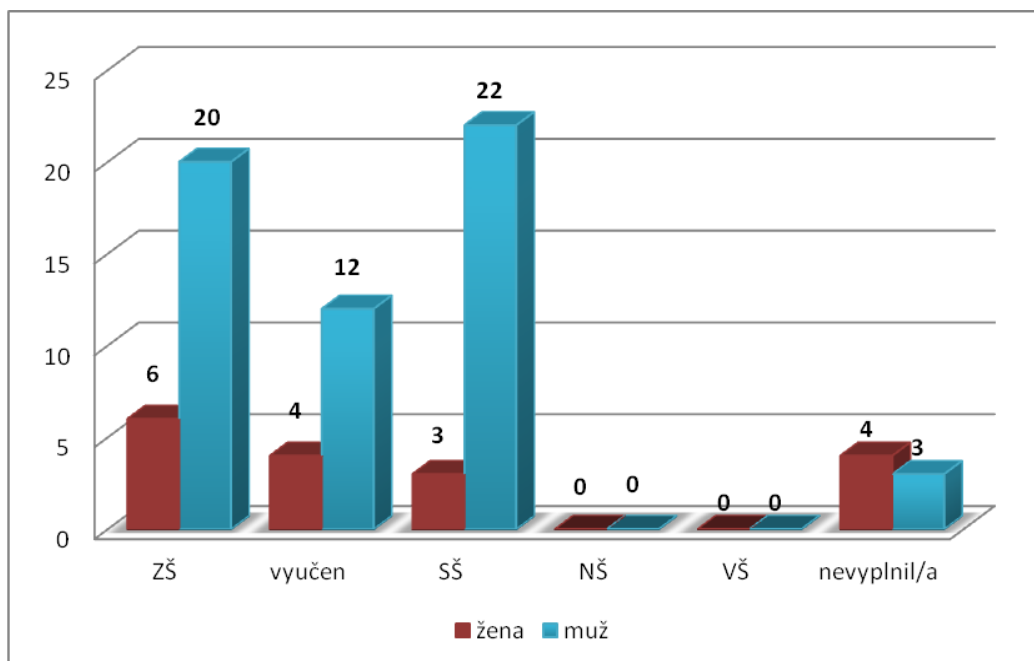
Graf č. 1: Věk klientů dle pohlaví (počet osob)

Zdroj: autorka

Jako nejvyšší dosažené vzdělání bylo nejčastěji uvedeno především základní (graf č. 2). Terciární stupeň vzdělání neoznačil nikdo. Nejfrekventovanějším stupněm vzdělání bylo střední a základní vzdělání u mužské populace. Vzhledem k nízkému počtu žen v souboru, nejsou data získaná o ženské populaci nijak statisticky významná. 7 osob nevyplnilo otázku týkající se jejich vzdělání.

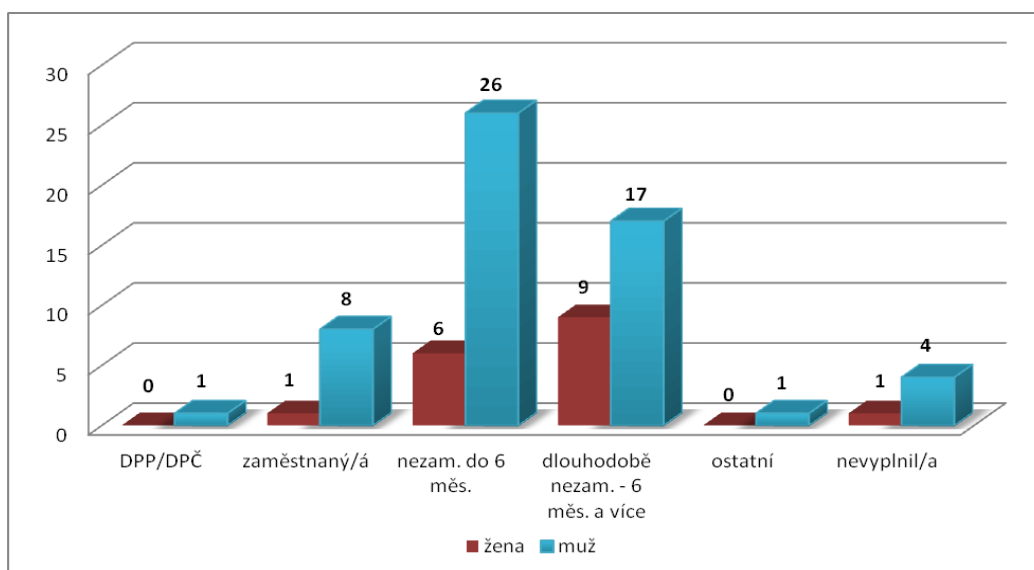
Graf č. 2: Nejvyšší dosažené vzdělání klientů dle pohlaví (počet osob)

Zdroj: autorka

Ve většině případů byly do mentoringu zařazeny osoby, které neměly zaměstnání. Nezaměstnaní po dobu max. 6 měsíců byli ve více případech muži, ženy byly spíše dlouhodobě nezaměstnané, i když tento rozdíl v případě žen není statisticky významný. (graf č. 3)

Graf č. 3: Stav zaměstnanosti dle pohlaví (počet osob)

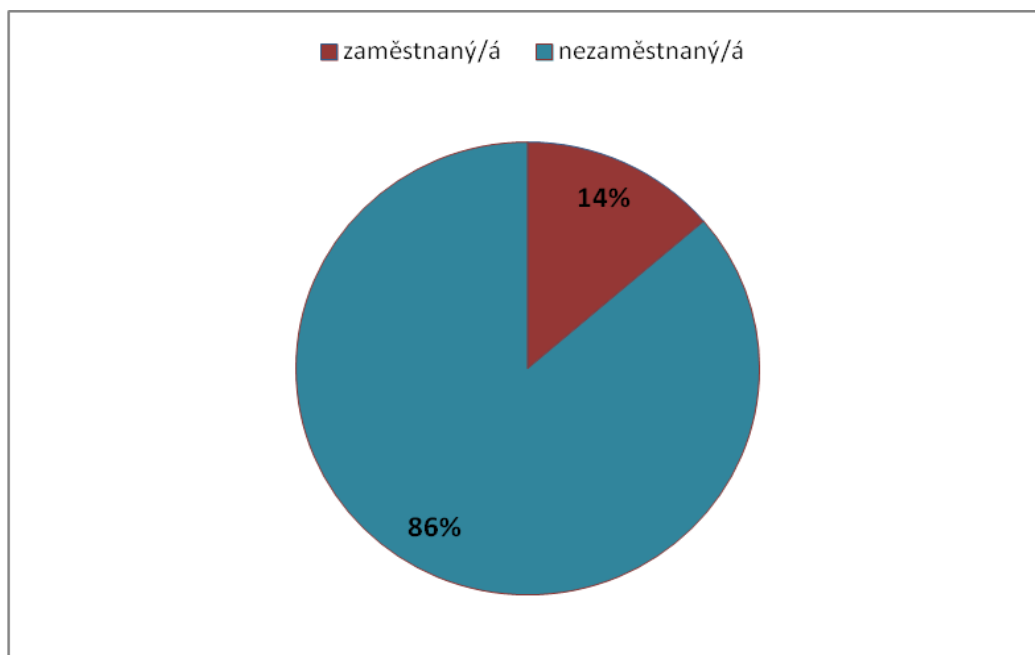

Legenda: **DPP** – dohoda o provedení práce, **DPČ** – dohoda o provedení činnosti, **nezam. do 6 měs.** – nezaměstnaný do 6 měsíců, **dlouhodobě nezam. - 6 měs. a více** – dlouhodobě nezaměstnaný – 6 měsíců a více

Zdroj: autorka

Ze všech osob, které byly zařazeny do mentoringu, bylo na začátku spolupráce s mentorem pouhých 14 % osob zaměstnáno. Většina klientů, tedy konkrétně 86 % klientů je v době zahájení spolupráce s pracovníkem organizace RUBIKON Centrum bez zaměstnání. (graf č. 4)

Graf č. 4: Podíl zaměstnaných a nezaměstnaných osob

Zdroj: autorka

V používaném dotazníku organizace RUBIKON Centrum je aplikována kategorizace trestné činnosti, kterou si vytvořili sami pracovníci organizace. Jejich rozřazení bylo vytvořeno na základě zkušeností práce s klienty, s nimiž spolupracovali. Vznikly tak kategorie trestných činů částečně podle závažnosti trestné činnosti a zčásti podle množství výskytu jednotlivých trestných činů mezi klienty, s nimiž dosud pracovali. Takto sestavená kategorizace neodpovídá oficiálnímu dělení druhů trestné činnosti.

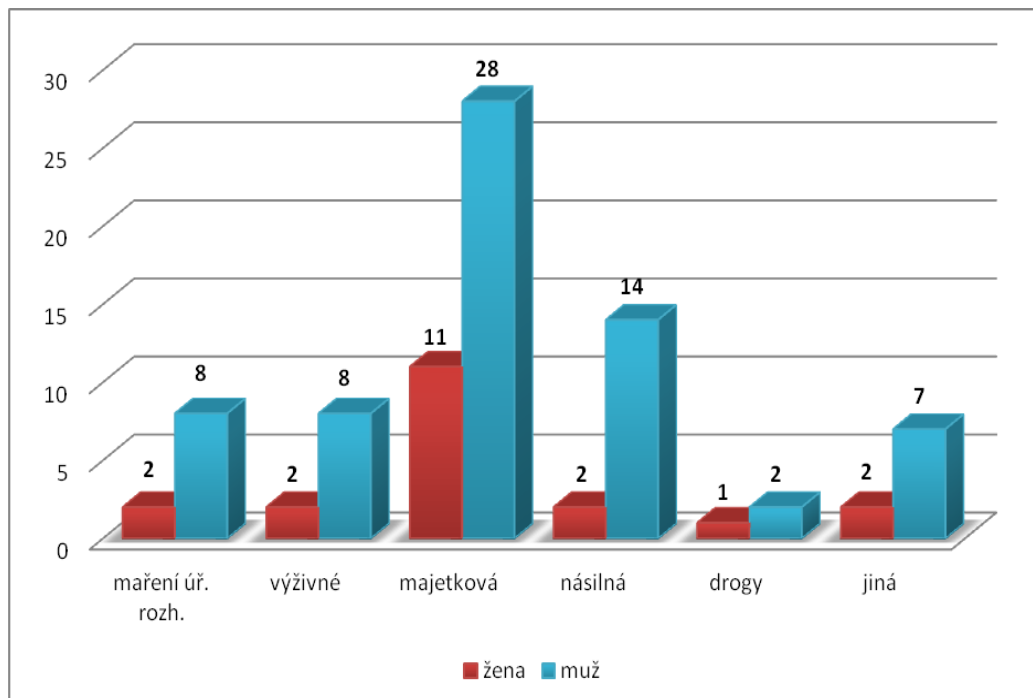
Toto rozdělení se ve výzkumu ukázalo jako ne zcela vhodné, jelikož následně není možné porovnávat se statistikami jiných institucí či s celorepublikovými údaji.

Dle kategorií uvedených v dotazníku rozlišujeme trestnou činnost podle jednotlivých trestných činů či povah činnosti:

- *maření výkonu úředního rozhodnutí*
- *výživné* = zanedbání povinné výživy
- *majetková* = též zahrnuje i hospodářskou trestnou činnost
- *násilná* = trestná činnost s využitím násilí
- *drogy* = trestná činnost v souvislosti s drogami - nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanie
- *jiná* = ostatní trestná činnost, která není specifikovaná předcházejícími kategoriemi.

Klienti mentoringu nejčastěji uváděli trestnou činnost majetkové povahy, která v tomto případě zahrnuje také trestné činy hospodářské. Nejvíce jsou to krádeže a podvody. Druhou početně nejvíce zastoupenou skupinou u mužské populace, byla násilná trestná činnost. U ženské populace se po majetkové trestné činnosti, jakožto nejčetnější skupině trestných činů, žádné více početné oblasti druhů kriminality neobjevily (graf č. 5).

Graf č. 5: Trestná činnost dle pohlaví (počet osob)

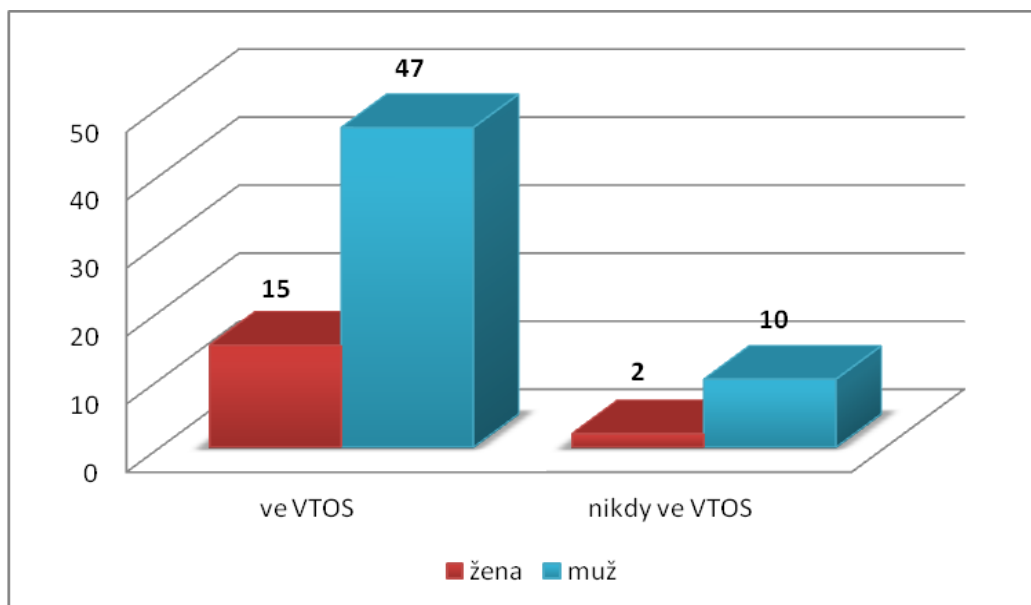

Legenda: **maření úř. rozh.** – maření předního rozhodnutí

Zdroj: autorka

Výrazně více osob, zařazených do mentoringu, má zkušenosti s výkonem trestu odnětí svobody. Ve věznici bylo kdykoliv v minulosti 47 mužů a 15 žen. Oproti tomu jen malý počet osob, celkem 12 osob, nikdy ve výkonu trestu s odnětím svobody nebyl (graf č. 6). Z celkového souboru je to 84 % osob, které strávily určitou část svého života ve věznici.

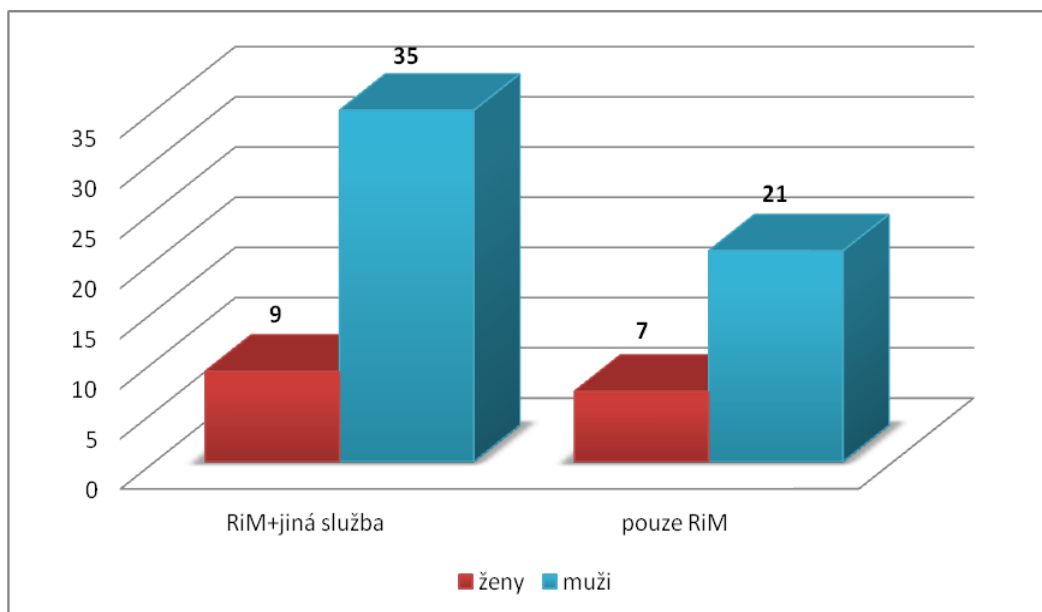
Graf č. 6: Zkušenosti s VTOS dle pohlaví (počet osob)

Zdroj: autorka

Služba mentoringu se stala podpůrnou službou pro pracovní a dluhové poradenství, z toho důvodu je ve větším počtu poskytována současně i s jinou službou RUBIKON Centra. Celkem 44 osob využilo současně ještě jiné služby, bylo to 9 žen a 35 mužů. Jako samostatnou službu využilo mentoringu 28 lidí, 7 žen a 21 mužů (graf č. 7).

Graf č. 7: Reintegrační mentoring jako doplňková služba (počet osob)

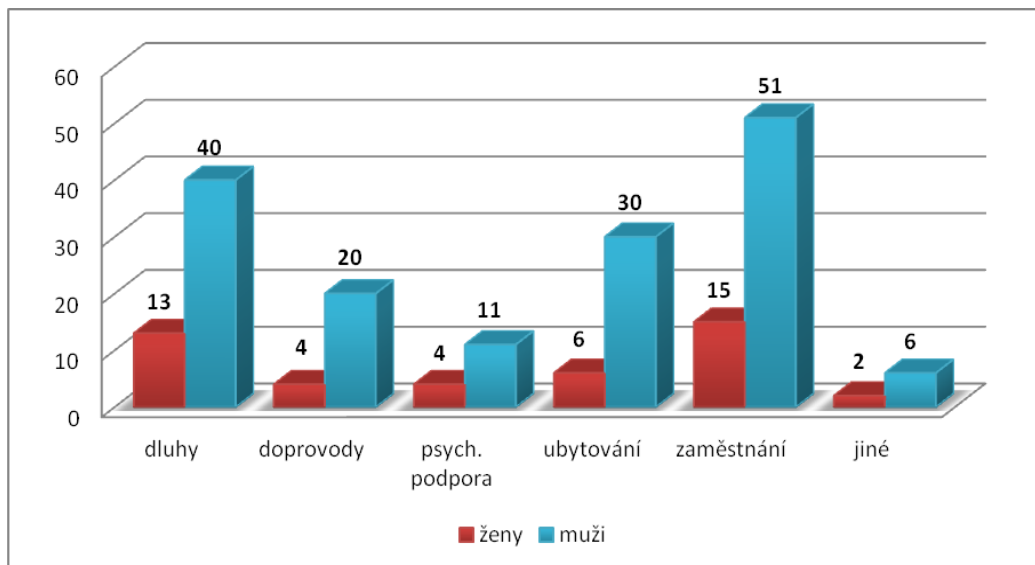

Legenda: **RiM** – reintegrační mentoring

Zdroj: autorka

Nejčastějšími zakázkami klientů mentoringu jsou pomoc při hledání zaměstnání a řešení dluhové situace, což je dáno samotným kritériem pro vstup do mentoringu v této organizaci. Zaměříme-li se na další potřeby pomoci, se kterými klienti přicházejí, jde zejména o pomoc při hledání ubytování a doprovody neboli první kroky na svobodě. Pomoc s nalezením vhodného ubytování potřebovalo 30 mužů a 6 žen. Doprovody, většinou na úřady práce, na oddělení sociálních dávek a do dalších institucí, s nimiž potřebují cokoli vyjednat, požadovalo 20 mužů a 4 ženy. Pod pojmem doprovody se často skrývají také první kroky na svobodě pro osoby, které byly propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody a nemají vlastní zázemí, nemají kam se vrátit a často také netuší, co vše je třeba zařídit v souvislosti s propuštěním na svobodu (graf č. 8).

Graf č. 8: Druhy zakázek klientů mentoringu dle pohlaví (počet osob)

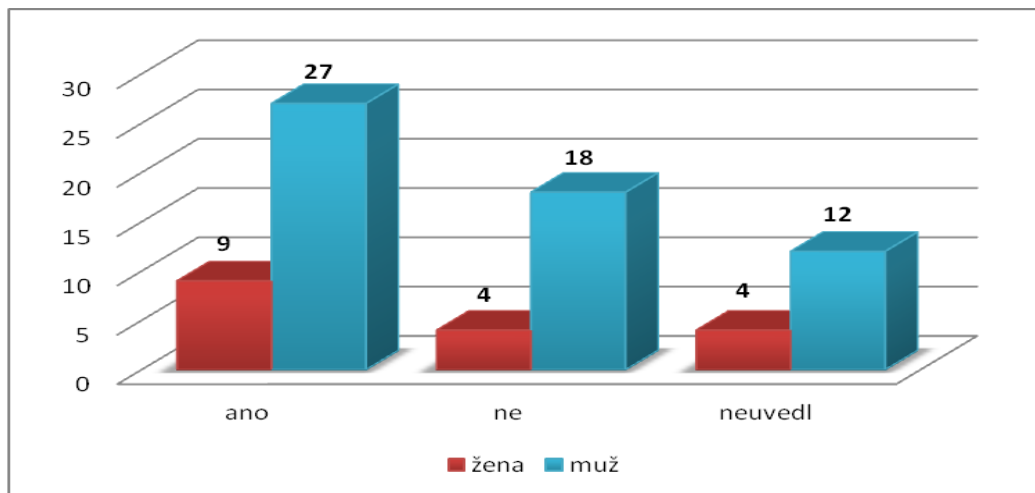

Legenda: **psych. podpora** – psychická podpora

Zdroj: autorka

Ve 36 případech byli zájemci o služby organizace již na první schůzce evidovaní na Úřadu práce ČR. Evidence na pracovním úřadu je v jejich situaci velice podstatnou záležitostí, jelikož pokud jsou nezaměstnaní, je třeba, aby jim ještě nenarůstal dluh na zdravotním pojištění. Případně po evidenci mohou požádat o různé typy sociálních dávek, podle toho jaké podmínky přiznání nároku splňují. Proto je vcelku zarážející, že zhruba 30 % osob není na Úřadu práce určitou dobu evidována. U těchto osob většinou působí právě mentor, aby vysvětlil výhody a nevýhody registrace a případně s celým procesem pomohl.

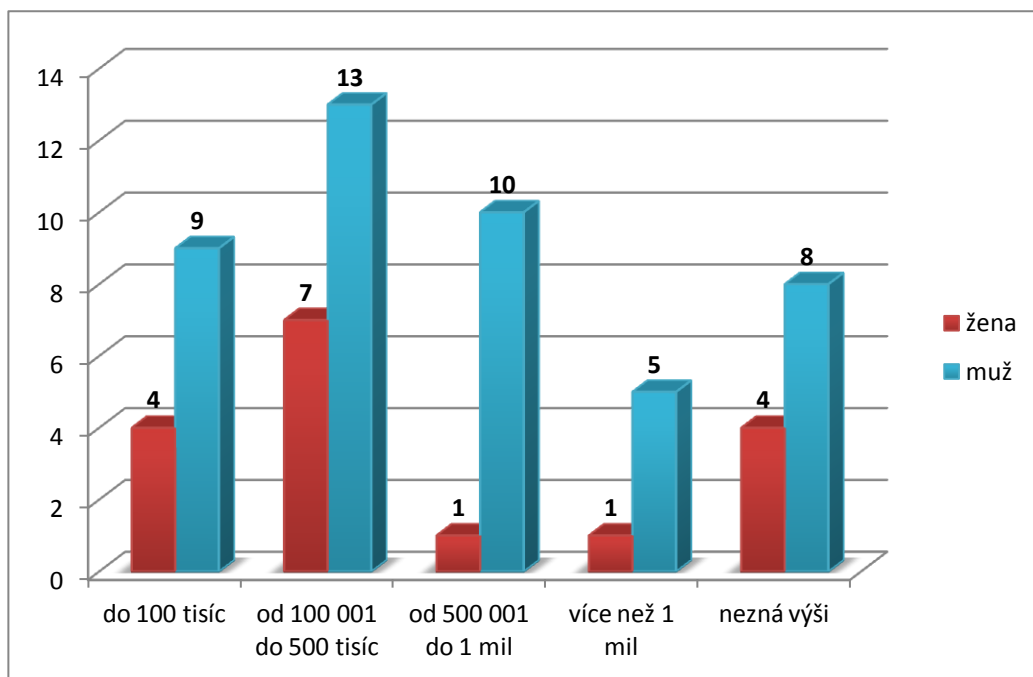
Graf č. 9: Evidence na Úřadu práce ČR dle pohlaví (počet osob)

Zdroj: autorka

Z celkového souboru 74 osob pouze 16% klientů nemělo dluhy, nebo je nechtěli sdělit. 84% osob přiznává svou zadluženost a chce s dluhy pomoci. Ze zkoumaného vzorku bylo nejvíce klientů zadluženo v částce od 100 001 do 500 000 korun. Dokonce 17 osob dluží více než 1 milion korun.

Graf 10: Výše zadlužení dle pohlaví (počet osob)

Zdroj: autorka

3. Obsahová analýza záznamů ze schůzek mentorů s klienty RUBIKON Centra

Při analýze záznamů byla použita stanovená kritéria pro snadnější práci s dokumenty, dle kterých byla analýza následně prováděna. Pro samotnou analýzu bylo použito 519 záznamů o službě se 66 klienty, kdy každý záznam představuje cca 1x formát strany A4 psané v textovém editoru na počítači.

3.1 Intenzita kontaktu ve spolupráci mentora s klientem

Intenzita kontaktu mezi mentorem a klientem je závislá na potřebách klienta a časových možnostech mentora, někdy taktéž klienta. Nejčtenější délka jednoho mentorského setkání je 30 minut, v tomto případě se většinou jedná o telefonické jednání.

Osobní schůzky nejčastěji trvají hodinu, v případě řešení náročnějších situací nebo doprovodů klientů na úřady trvá jednání převážně dvě až tři hodiny. (tabulka č. 1)

Tabulka č. 1: Délka 1 setkání mentora s klientem

Pohlaví	0,5 hodiny	1 hodina	1,5 hodiny	2 hodiny	2,5 hodiny	3 hodiny	3,5 hodiny	4 hodiny
muž	91	61	42	58	16	40	1	15
žena	40	34	24	16	17	11	6	15
Celkový součet	131	95	66	74	33	51	7	30

Zdroj: autorka

V prvních dvou měsících od navázání spolupráce mentora s klientem se odehrává největší část pomoci klientovi, kdy se pohybuje průměrný počet setkání kolem 3 setkání, kdežto v ostatních měsících půlroční spolupráce se průměrně jedná o méně než jedno setkání za měsíc. (tabulka č. 2)

Zajímavostí je, že ženy pokračují ve spolupráci intenzivněji než muži a průměrný počet setkání ve 3. až 6. měsíci je přibližně stejný jako v prvních dvou měsících od zahájení spolupráce. Oproti tomu u mužů intenzita spolupráce s mentorem rapidně klesá, až na průměrně necelé jedno setkání u klienta za měsíc.

Jelikož ne všichni klienti měli tu možnost absolvovat ke konci listopadu celý 6 měsíční proces mentoringu, jsou započítáni pouze odpovídající klienti s jejich absolvovanými schůzkami.

Tabulka č. 2: Počet schůzek během mentorské spolupráce

Pohlaví	Počet schůzek v prvních dvou měsících	Schůzky ve 3. - 6. měsíci
muž	235	62
žena	70	75
Celkový součet	305	137
průměrný počet schůzek/měsíc	2,8	0,9
průměrný počet schůzek/měsíc/žena	2,9	2,3
průměrný počet schůzek/měsíc/muž	2,7	0,5

Zdroj: autorka

3.2 Forma kontaktu během mentoringu

Nejčastější způsob setkávání mentora s klientem probíhá osobními schůzkami. Hojně využívanou formou je také telefonní komunikace. V případě žen je třeba podotknout, že o něco více vyžadují telefonní kontakt s mentorem, následovaný osobním setkáním. A třetím nejužívanějším kontaktem u obou pohlaví je aktivní pomoc, která zahrnuje především doprovody na úřady a jednání, přímou pomoc s administrativními úkony (sepsání žádostí, vyplnění formulářů, apod.), vyhledávání informací pro klienta, atd. (tabulka č. 3)

Tabulka č. 3: Forma kontaktu mentora s klientem

Pohlaví	osobní kontakt	telefonní kontakt	emailový kontakt	písemný kontakt	aktivní pomoc	asistenční pomoc s PC	zpřístupnění PC
Muž	212	119	31	4	87	53	41
Žena	80	105	19	3	66	17	9
Celkový součet	292	224	50	7	153	70	50

Zdroj: autorka

3.3 Témata řešená při mentorském setkání

Mezi témata, se kterými klienti nejvíce potřebují pomoci, patří hledání pracovních nabídek především na internetu, doprovázení na úřady a pomoc při komunikaci s úředníky a v neposlední řadě pak pomoc při hledání vhodného ubytování. S vyhledáním pracovních nabídek a zaměstnání celkově také souvisí pomoc při sepisování strukturovaného životopisu, jež je také hojně využívanou formou pomoci.

Pro ustálení celkové situace klienta přispívá psychická podpora, která je velmi často přítomná, avšak někdy je navenek jen obtížně rozpoznatelná. (tabulka č. 4)

Tabulka č. 4: Témata řešená při mentorském setkání

témata	CV	vyhledává prac. nabídek	mapová ní dluhů	řešení dluh. Situace	sociální dávky	doprovody na úp a další úřady	základy práce na PC	psych. podpo ra	řešení osobních problémů	ubytov ání
počet výskytů	24	39	12	8	14	28	8	23	17	29

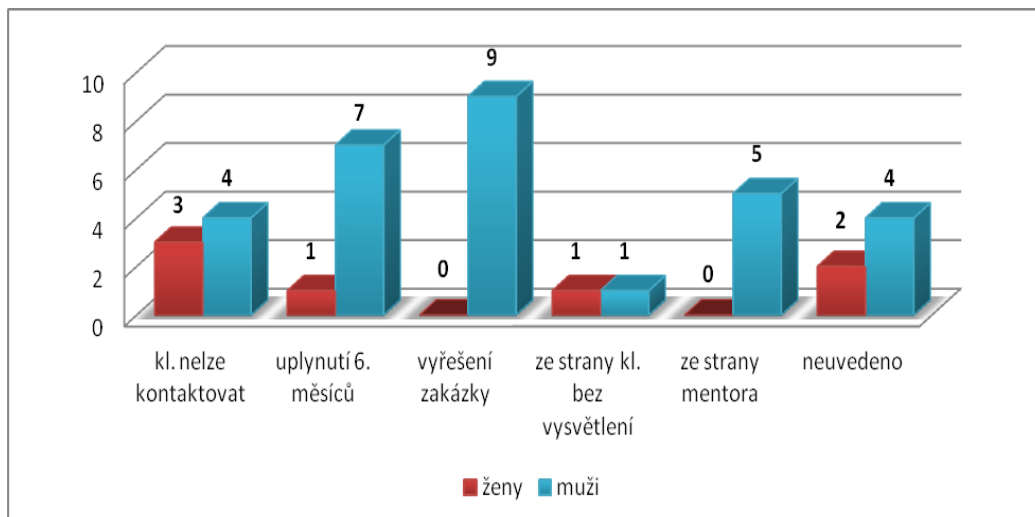
Zdroj: autorka

3.4 Způsob vyřešení potřeb klienta

Z celkového souboru 66 respondentů, kteří byli objektem obsahové analýzy, byla spolupráce ukončena s 37 klienty (graf č. 9). Z tohoto souboru osob, jež ve sledovaném období zároveň přestaly využívat pomoci mentorů, bylo pouze 7 žen. V grafech je ponecháno původní rozdělení na muže a ženy, avšak žádné statisticky významné zákonitosti hledat ani usuzovat z takto malého vzorku nelze.

Celkem 9 osob vyřešilo svou původní potřebu pomoci ze strany mentora. Je to zároveň nejvyšší počet důvodů k zakončení spolupráce mezi mentorem a klientem. Druhou nejčastější pohnutkou k rozvázání spolupráce je uplynutí doby 6 měsíců, na kterou byl mentoring dohodnut. Celkem takto skončilo 8 klientů. Třetím nejčastějším důvodem k zakončení spolupráce je nemožnost kontaktovat klienta, a to v 7 případech. V tomto případě není možné se s klientem spojit a na případném konci služby se domluvit, zároveň není známo, z jakého důvodu klient dál nechce či nemůže využívat pomoci mentora.

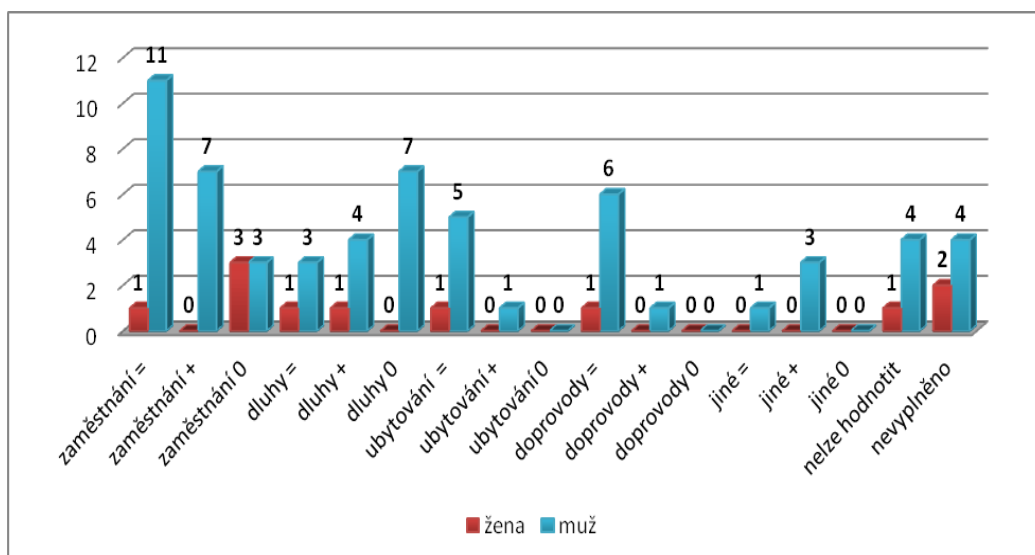
Graf č. 11: Důvod ukončení spolupráce

Zdroj: autorka

Mentori při ukončování spolupráce s klientem vyplňují záznam o ukončení spolupráce jako zpětnou vazbu pro potřeby organizace, kde hodnotí uskutečněný mentoring. Celkem 12 osob získalo zaměstnání, 4 osoby vyřešily svou dluhovou situaci, 6 osob získalo ubytování a jedna osoba vyřešila svou potřebu pomoci z kategorie jiné (graf č. 10). Zajímavostí je, že ač má mentoring sloužit jako podpůrná služba při zvyšování kompetencí klienta ke vstupu do pracovní agentury leckdy se stane, že klient najde pracovní místo právě díky pomoci mentora.

Graf č. 12: Hodnocení potřeb klienta mentoringu

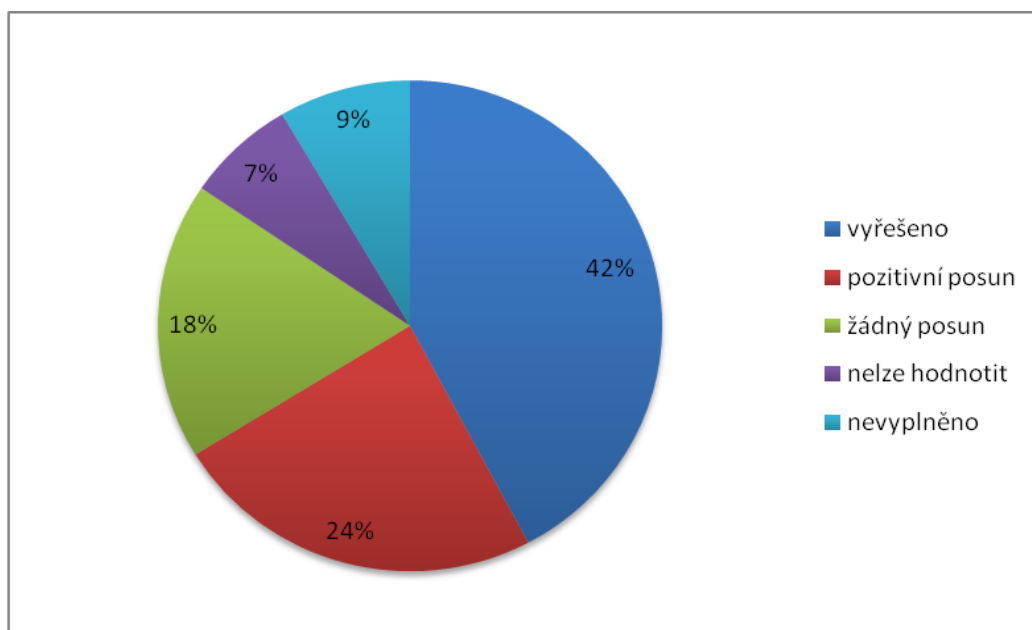

Legenda: = vyřešeno; + pozitivní posun; 0 žádný posun

Zdroj: autorka

Téměř u jedné poloviny klientů je původní oblast pomoci vyřešena v průběhu spolupráce s mentorem. A celkem 66% osob své potřeby pomoci buď naplní zcela, nebo alespoň částečně mentoring přispěje k pozitivnímu posunu při řešení konkrétního požadavku. U pouhých 18 % klientů nedochází k žádnému posunu v jeho stanovené potřebě.

Graf č. 13: Podíl hodnocení potřeb pomoci klientů (obecné)

Zdroj: autorka

4. Výsledky analýz

Na základě analýzy příjmového dotazníku bylo možné sestavit základní charakteristiku klienta mentoringu, díky níž pak lze přizpůsobit službu mentoringu ještě více přímo potřebám klientů.

Do mentoringu je nejčastěji zařazován muž ve věku od 31 do 50 let se základním či středoškolským vzděláním. Klient je při prvním kontaktu s organizací většinou bez zaměstnání. Doba nezaměstnanosti u něho trvá maximálně 6 měsíců. Pokud jde o trestnou činnost je zpravidla majetkové povahy, pod kterou se zde rozumí i hospodářské trestné činy. Následky jeho minulosti se promítají i do současného života také v jeho zadluženosti, která je vcelku zásadní a její řešení není úplně snadné. Takový klient má s největší pravděpodobností zkušenost i s výkonem trestu odnětí svobody a u RUBIKON Centra hledá pomoc především při hledání zaměstnání, ubytování a řešení zadluženosti.

V další části výzkumu byla obsahovou analýzou získána data ohledně konkrétních postupů práce s klienty mentoringu. Tak bylo zjištěno, že nejčastější formou mentorského působení je práce tváří v tvář. V prvních dvou měsících se klient setkává s mentorem přibližně 3 krát měsíčně, přičemž délka jejich setkání se pohybuje kolem jedné hodiny.

Mentor pomáhá klientovi s řešením jeho životní situace tak, aby se byl schopen snáze zapojit zpět do společnosti bez páchání trestné činnosti. Nejčastější potřebou ze strany klienta je hledání zaměstnání, nalezení vhodného ubytování a doprovodu na úřady a jiné instituce, případně i pomoc v komunikaci s úředními osobami.

Během výzkumu byla získána data k ověření či neověření výzkumných předpokladů.

VP1: Klienti s kriminální minulostí vyžadují intenzivnější spolupráci v prvních dvou měsících navázané spolupráce.

Analýzou záznamů o službě mentoringu s klienty byla zjištěna zajímavá fakta. Klienti mentoringu jsou v prvních dvou měsících spolupráce v kontaktu s mentorem v průměru třikrát za měsíc. V ostatních měsících půlroční spolupráce tato potřeba klesá a to průměrně na necelé jedno setkání za měsíc.

Pokud se však podíváme na získaná data rozdělená podle pohlaví, vidíme zajímavé odlišnosti. Muži během prvních dvou měsíců vykazovali větší intenzitu schůzek s mentory, oproti následujícím měsícům a to velmi výrazně. U žen se ukázalo, že jejich potřeba spolupráce neustává ani při následné spolupráci ve 3. až 6. měsíci spolupráce.

Ohledně délky setkání se výrazné genderové odlišnosti nevyskytovaly. Klienti mentoringu nejvíce využívali půlhodinové kontakty pro práci na svých potřebách pomoci, což ve většině případů byly telefonické hovory. Poté následovala hodinová a dvouhodinová setkání, dle náročnosti řešeného tématu.

Jelikož byl objeven podstatný rozdíl mezi tím, jak často se setkávají s mentory ženy a muži, není možné výzkumný předpoklad jednoznačně potvrdit.

VP2: Klienti s kriminální minulostí častěji využívají osobního setkání s mentorem při vzájemné spolupráci.

Data, zjištěná během analýzy záznamů o službě s klienty, ukazují, že nejčastější formou kontaktu klienta s mentorem bylo osobní setkání. Schůzky tváří v tvář byly využívány ve 35 % všech případů, ve 26 % kontaktů si klienti s mentory pouze telefonovali.

Ženy prokázaly jistou odlišnost, co se týče formy kontaktu. Během analýzy byl zjištěn čtenější výskyt telefonického hovoru s jejich spolupracovníky oproti mužům, a teprve jako druhý nejvíce využívaný způsob spolupráce byl zjištěn osobní kontakt.

Ani v tomto případě nelze jednoznačně potvrdit výzkumný předpoklad, jelikož u ženské populace nedošlo ke shodě v nejvyšším počtu výskytu formy osobního kontaktu při spolupráci s mentorem.

VP3: Nejčastější potřebou pomoci na straně klientů mentoringu je pomoc při hledání zaměstnání.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že nejčastější zakázkou stanovenou při prvním kontaktu klienta s organizací bylo hledání zaměstnání, řešení zadluženosti a třetí hojně zastoupenou zakázkou bylo hledání vhodného ubytování.

Z obsahové analýzy záznamů o službě bylo zjištěno, že při řešení různých témat v průběhu setkávání s klienty se nejvíce opakovalo hledání pracovních nabídek, hledání vhodného ubytování a třetím potřebným tématem neboli pomocí byly doprovody na úřady.

Při porovnání obou těchto analýz lze dojít k závěru, že zaměstnání je nejčastější zakázkou klientů mentoringu. Stanovený výzkumný předpoklad lze potvrdit.

VP4: S pomocí mentora dochází u 85 % osob k pozitivnímu posunu v oblastech pomoci, které byly stanoveny na začátku spolupráce.

Výzkumný předpoklad, že u 85% osob zařazených do služby mentoringu dochází k pozitivnímu posunu, není možné potvrdit. Z provedené analýzy vyplývá, že k výrazné vhodné změně při řešení zakázek klientů dochází u 66 % klientů. Výzkumný předpoklad byl poněkud nadhodnocen. Téměř 2/3 klientů s pomocí mentora dosáhnou žádoucí změny ve svém životě, což je u této cílové skupiny nezanedbatelné číslo a zároveň tedy i úspěch.

III. Závěry

1. Shrnutí získaných poznatků

Diplomová práce se zabývala tématem mentoringu v trestní justici, který není v tuzemské literatuře ani v praxi zatím dostatečně vžit. Práce byla rozdělena do dvou částí, a to teoretické a praktické.

První část byla věnována teoretickým východiskům mentoringu. Nejprve bylo pojednáno o tom, co znamená sociální kontrola kriminality a jaký může mít vliv na jednání lidí. Poté následoval výklad věnovaný východiskům retributivní a restorativní justice. Byly přiblíženy základní rozdíly mezi těmito dvěma koncepty trestního soudnictví, a také byl krátce popsán vývoj od výhradně retributivního k částečně restorativnímu pojetí trestní justice v naší zemi.

Klienti s kriminální minulostí mají svá specifika, která je třeba znát při snaze o reintegraci do společnosti, proto byly dále v teoretické části objasněny některé problémy související s reintegrací osob po výkonu trestu. V diplomové práci jsou zmíněny vybrané problémy jako osobnostní charakteristika jedince páchajícího trestné činy, specifika životní situace jedinců odsouzených k výkonu trestu, negativní vliv uvěznění na osobnost a chování jedince a jako poslední z vybraných problémů je postoj společnosti k pachatelům trestné činnosti.

Samotnému mentoringu je věnována větší část práce, vzhledem k tomu, že v České republice není toto téma uceleně zpracované; v první kapitole je pojednáno o principech mentoringu, druhá se zaměřuje na hlavní přínosy mentorského vztahu a v poslední jsou nastíněna dilemata a rizika mentoringu.

Praktická část práce byla rozdělena na několik kapitol: metodologii výzkumu, kde byla blíže popsána technika sběru dat a nastíněn i průběh výzkumu, poté vlastní analýzu dotazníkového šetření a obsahovou analýzu s interpretací výsledků.

V části týkající se výsledků byly poznatky obou analýz spojeny a závěry z výzkumu byly podrobně popsány. Cílem výzkumu bylo vytvořit charakteristické rysy klienta organizace RUBIKON Centrum, který je zařazen do služby mentoringu a zároveň odpovědět si na výzkumnou otázku: „Jakým způsobem probíhá mentorská spolupráce a jaký má přínos pro klienta?“

V praktické části byl analyzován nejdříve příjmový dotazník, který je sepisován se všemi zájemci o služby organizace a poté záznamy o službě mentora s klientem, jenž mentor vyplňuje po každé uskutečněné schůzce. Z příjmového dotazníku byly vybrány ty údaje, díky nimž je možné sestavit určitý profil „typického“ klienta mentoringu. Byla vybrána data týkající se pohlaví, věku, vzdělání, nezaměstnanosti, povahy trestné činnosti, zkušenosti s výkonem trestu odnětí svobody, potřeby klienta, apod.

Z provedeného výzkumu bylo možné sestavit základní charakteristiku klienta mentoringu, kterým byl muž ve věku od 31 do 50 let věku, se středoškolským či základním vzděláním, jenž v minulosti spáchal trestný čin majetkové či hospodářské povahy a s největší pravděpodobností měl zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody. Velmi pravděpodobně má tento klient výrazné dluhy a jeho hlavní potřebou bylo poskytnutí pomoci při hledání zaměstnání.

Obsahová analýza záznamů o poskytnuté službě klientovi byla prováděna na základě předem stanovených kritérií, kdy jedním kritériem byla intenzita kontaktu ve spolupráci, tedy jak často se klient s mentorem setkával a jak dlouho setkání trvalo. Dalším sledovaným rysem byla forma kontaktu samotného mentorování. Třetím kritériem byla zakázka klientů, tedy to s čím potřebují pomoci. A posledním kritériem bylo, jakým způsobem byla zakázka vyřešena.

Obsahová analýza dokumentů potvrdila, že klienti potřebují největší pomoc v oblasti hledání práce, pracovních nabídek a všech kroků s tím spojených, tedy i s přípravou strukturovaného životopisu apod.

Mentorský vztah vzniká sepsáním dohody mezi klientem a mentorem a nejintenzivnější je, obecně vzato, v prvních dvou měsících spolupráce. Osobní kontakt se stal nejčastěji vyhledávanou formou mezi spolupracovníky trvající zhruba hodinu.

Přínos mentoringu se zkoumá velmi obtížně, nicméně provedená analýza naznačuje, že jistý pozitivní vliv tato spolupráce má, jelikož ve 2/3 případů bylo dosaženo zlepšení klientovi životní situace.

2. Doporučení pro praxi a další výzkum

V průběhu výzkumu byly zjištěny jisté nedostatky ve standardizovaném příjmovém dotazníku organizace, které by bylo dobré odstranit. Jedná se především o nepřesnou a neodbornou kategorizaci trestné činnosti, díky níž pak není možné se získanými údaji dále pracovat a využívat je pro srovnání statistik s celorepublikovými či zahraničními statistikami. Kategorizace trestné činnosti a její evidence je náročným procesem nejen v České republice, ale i v celé Evropské unii, který stále není dokončen. Nicméně existují výrazné snahy o jeho sjednocení.

V oblasti standardizovaného dotazníku by bylo třeba:

- upravit kategorizaci trestné činnosti a sladit ji (alespoň) s oficiální kategorizací, pro potřeby organizace RUBIKON Centrum.

Na základě stanovené základní charakteristiky typického klienta mentoringu i s jeho potřebami je možné tuto službu více zlepšovat a cílit na konkrétní potřeby klienta. A to zejména v průběžném vzdělávání mentorů v oblastech, se kterými se klienti nejvíce obracejí pro pomoc právě na tyto pracovníky.

Díky výsledkům analýzy víme, že by bylo vhodné pracovníky vzdělávat a rozvíjet ve specifických oblastech pomoci pro klienty. Je potřeba vytvořit pravidelné vzdělávací semináře, jež budou mentory v daných oblastech rozvíjet více do hloubky např. jednou za tři až čtyři týdny vzhledem k tomu, že by tyto akce byly určitým způsobem povinné, na druhou stranu prováděné ve volném čase mentorů.

Vzdělávání nejen v oblasti zaměstnávání, a především ve všech krocích, jenž samotnému přijetí do zaměstnání předchází, by bylo prvním a nejdůležitějším tématem. Poté by mentoři mohli klientům pomoci při zvyšování jejich kompetencí v oblasti hledání vhodné pracovní pozice. Pro samotné hledání zaměstnání je možné následně klienta zapojit zároveň do pracovní agentury RUBIKON.

Je zřejmé, že hledání zaměstnání se objevuje jako nejpálčivější problém osob s kriminální minulostí, který je dostává do neustálého koloběhu řešení finančních problémů (ať už se jedná o finance na živobytí, nebo řešení dluhové situace). Z tohoto důvodu by bylo vhodné sestavit databázi zaměstnavatelů a personálních agentur, jež při výběru zaměstnanců

nepožadují výpis z rejstříku trestů. Takto vzniklý registr by mohli využívat mentoři při přímé práci s klienty a tato místa jim doporučovat.

Na rozdíl od zaměstnavatelů, kteří jsou ochotni zaměstnávat osoby se záznamem v rejstříku trestů ve spolupráci s pracovní agenturou RUBIKON, je třeba mít na paměti, že veškerá komunikace by měla jít přes pracovní poradce organizace RUBIKON Centrum. Zaměstnavatelé byli získáni na základě jim nabízených služeb od pracovní agentury RUBIKON, např. výběr vhodných kandidátů, jejich prověření, řešení případných komplikací na straně vybraného kandidáta, apod., které jim pracovní agentura zdarma poskytuje. Z tohoto důvodu není možné k takto specifickým zaměstnavatelům doporučovat všechny klienty, i ty zařazené do mentoringu, pokud nejsou v přímém kontaktu s pracovním poradcem. Jedině pracovní poradce doporučuje klienty podle jejich prověření a vhodnosti na danou pracovní pozici poskytnutou pro pracovní agenturu RUBIKON.

Z výzkumu dále vyplývá, že mentoring má pozitivní přínos pro osoby, které jsou do něj zapojeny. Ač byla analyzována všechna dostupná data dané organizace (RUBIKON Centrum), nelze takto získané poznatky generalizovat. Pokud by se prokázal přínos mentoringu dalšími reprezentativními výzkumy, bylo by možné tuto službu značně rozvíjet nejen pro oblast působení dané organizace, ale také v rámci celé České republiky. Mentoring by mohl být využíván v postpenitenciární péči při reintegraci osob, jež se dostaly do konfliktu se zákonem. Cílem mentoringu by byla nejen pomoc klientovi s jeho současnou situací, ale také podpora při přebírání zodpovědnosti za své činy, jež byly spáchány v minulosti. Mentoři by se také jednou mohli stát průvodci při narovnávání konfliktů s oběťmi, poškozenými, komunitou a společností.

Získaná data ukazují, že klienti nejvíce potřebují pomoc v oblasti zaměstnání, což je dáno nelehkou situací hledání pracovní pozice, u které se nevyžaduje čistý trestní rejstřík. Získáním zaměstnání se také pomalu rozplétá začarovaný kruh bez finančních prostředků a mnohdy vysoké zadluženosti.

Pro oblast výzkumu lze formulovat tato doporučení:

- zaměřit se na vliv mentoringu na jedince s trestní minulostí s využitím longitudinálního výzkumu a využitím kontrolního souboru osob s kriminální minulostí bez zapojení do této služby;

→ provést výzkum mezi zaměstnavateli a personalisty s cílem zjištění důvodů nezaměstnávání osob s trestní minulostí a obav při případném zaměstnávání těchto osob tak, aby bylo možné reagovat na potřeby těchto zaměstnavatelů.

Seznam použité literatury

BERGER, Peter L a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Překlad Jiří Svoboda. Brno: Academia, 1999, 214 s. Europa (Academia). ISBN 80-859-5946-1.

COBBS FLETCHER, Renata, Linda JUCOVY a Jerry SHERK. *Mentoring Former Prisoners: A Guide for Reentry Programs*. Philadelphia: Public/Private Ventures, 2009. Dostupné z:

http://ppv.issuelab.org/resource/mentoring_former_prisoners_a_guide_for_reentry_programs

ČERNÍKOVÁ, Vratislava. *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň, 2008, 244 s. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-807-3801-380.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, 431 s. ISBN 80-864-7386-4.

DIGNAN, James. *Victim in Restorative Justice*. In, Sandra WALKLATE, et. Al., editors, *Handbook of Victims and Victimology*. Cullumptom and Portland: Willan Publishing. PP. 309 – 331.

Fórum sociální práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2010-, roč. 2012, č. 1.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-807-3675-691.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-802-6202-196.

HOMÉROS,. *Odyseia*. 4. vyd., V Akademii 1. Překlad Vladimír Šrámek. Praha: Academia, 2012. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-2187-8.

JEWKES, Yvonne. *Media and crime*. SAGE, c2004, xi, 239 p. ISBN 07-619-4764-7.

KARABEC, Zdeněk. Koncept restorativní justice. In: *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, 5 - 20. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 8073380218.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006, 147 s. ISBN 80-7367-181-6.

KRUTINA, Miroslav, Jan MATOUŠEK, Jitka ŠMEJKALOVÁ a Miroslava KLIMENTOVÁ. *Informativní materiál Českého helsinského výboru: pro osoby připravující se na propuštění a osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody*. Praha: Český helsinský výbor, 2005, 17 s.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. 3. vyd. Praha: Portál, 2009, 279 s. ISBN 978-80-7367-568-4.

KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005, xxiv, 544 s. ISBN 80-717-9813-4.

LINHART, Jiří, Alena VODÁKOVÁ a Miloslav PETRUSEK. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

MARTÍNKOVÁ, Milada. SCHEINOST, Miroslav. *Kriminalita očima kriminologů*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 101 - 112. ISBN 978-807-3380-960.

MAŘÁDEK, Vladimír. *Výkladový slovník penologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003, 142 s. ISBN 80-704-2256-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.

MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUCHTA. *Základy penologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 75 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1248-X.

Mezi vězením a komunitou: sborník příspěvků k problematice sociální reintegrace vězněných osob. 1. vyd. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2008. ISBN 978-80-904116-0-9.

PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje. Výkladový slovník*. 1.vyd. Praha, 2002, 280 s. ISBN 80-200-0950-7.

PAULÍK, Karel. *Moderátory a mediátory zátěžové odolnosti*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2009, 238 s. ISBN 978-80-7368-635-2.

PETRBOKOVÁ, Lenka. *Mentor, jeho význam a příprava pro práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. 77 s., [3] s. příl. Vedoucí práce Helena Válková.

SHEA, Gordon F. *Mentoring: how to develop successful mentor behaviors*. 3rd ed. Menlo Park, Calif.: Crisp Publications, c2002, viii, 104 p. ISBN 15-605-2642-4.

SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2000, xv, 468 s. ISBN 80-717-9350-7.

ŠTERN, Pavel. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. 1. vyd. Editor Lenka Ouředníčková, Dagmar Doubravová. Praha, 2010, 212 s. ISBN 978-80-7367-757-2.

TAJFEL, Henri. *Human groups and social categories: studies in social psychology*. New York, 1981, xiii, 369 p. ISBN 05-212-8073-7.

UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, Vienna. *Handbook on restorative justice programmes*. New York, 2007. ISBN 978-921-1337-549.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

ZAPLETAL, Josef. *Prevence kriminality*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství PA ČR, 2000. ISBN 80-725-1047-9.

ZEHR, Howard. *The Little Book of Restorative Justice*. Intercourse. PA: Good Books, 2002.

ZEMAN, Petr. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. 1. vyd. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, 130 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-807-3380-984.

Seznam použitých legislativních dokumentů

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 169/1999 Sb., O výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Dotazník: Příjem klientů na svobodě

Příloha č. 2 Příjmový dotazník skupinový

Příloha č. 1

Dotazník: Příjem klientů na svobodě

Příjmení:..... **Jméno:**.....

Datum narození:

Místo bydliště.

..... Kraj:

Telefonický kontakt: E-mail:

Datum prvního kontaktu se zájemcem:

Místo: Praha Ústí nad Labem Jiné:

Pohlaví: MUŽ ŽENA Věk: 15 - 18 19 - 26 27 -60 60 +

Vzdělání: ZŠ vyučen SŠ NS VŠ

Zaměstnání: Zaměstnaný Sebezaměstnaný OSVČ Dlouhodobě nezam. Nezam. ostatní Neaktivní osoba

Neaktivní os. – vzděl., odb.příprava

Kontakt z: PMS..... VTOS, aktivita: web, leták, brožura: Jiná služba RUBIKON Centra, jaká Jiná organizace: Jiný klient Inzerát, jaký Jiný

Nezaměstnanost: NE ANO do 6 m 7 – 12 m 13 – 24 m do 5 let 5let +

Pomoc v oblasti: Hledání zaměstnání Řešení dluhů
 Podpora při kom. s úřady Hledání ubytování
 Psychická podpora Jiné:

Ubytování: ANO NE Chci pomoci najít vhodné / jiné ubytování: ANO NE

V tuto chvíli bydlím:

Finance:

Dluhy: ANO NE Výše: Dluhy řeším: ANO NE Chci je řešit: ANO NE

Chtěl bych pomoci s dluhy: ANO NE

Hlášen na ÚP: ANO NE Jak dlouho? Chci pomoci s registrací na ÚP: ANO NE

Podpora v nezam.: ANO NE Délka pobírání podpory: měsíců.

Sociální dávky: ANO NE Jaké: Jak dlouho:

Chtěl bych pomoci s vyřízením sociálních dávek: ANO NE

Další příjmy:

Zaměstnání

Nyní pracuji (vč. brigád, DPP, bez smlouvy): ANO NE Jak:

OSVČ: ANO NE POZAST. Oblast: Chci pracovat jako OSVČ: ANO NE

Životopis mám vytvořený: ANO NE Chci pomoci s jeho vytvořením: ANO NE

Pracovní zkušenosti: 1. 2. 3.

Počet zaměstnání (vč. brigády, práce bez sml.) v posledních 5 letech: do 2 do 5 do 10 nad 10

Tip na firmy, které lze kontaktovat v rámci pracovní agentury (firmy ochotné zaměstnat osoby se záznamem v RT):

Dovednosti, certifikáty:

ŘP: ANO NE Zákaz řízení, do: B C E D Jiné:

VZV: ANO NE Propadlé Svářečský průkaz: ANO NE Propadlé

Jiná osvědčení: 1.

2.

Pracovní omezení: ANO NE

Jaké.....

Trestná činnost: ANO NE

Povaha trestné činnosti: Majetková Násilná Výživné Maření úř.rozh. Drogy Jiná:

Uložený trest: Nepodmíněný Podmíněný: kolik zbývá: OPP Zákaz řízení Jiná:

V současné době je proti mně vedeno trestní stíhání: ANO NE

Spolupracuji s PMS: ANO NE Jméno PÚ: Středisko PMS:

Ve VTOS jsem byl: Nebyl Jednou Dvakrát Vícekrát

Doba VTOS (od-do) Věznice:.....

V minulosti jsem vyhledal pomoc neziskové organizace: ANO NE Jaké:

V minulosti jsem se účastnil aktivit RUBIKON Centra (např. ve VTOS Kurzu ZZ, MDP..) ANO NE
Jakých a kde:

Doplňte prosím následující tvrzení:

Jsem dobrý/á v:

.....
.....

Potřebuji se zlepšit v:

.....
.....

Největší obavu mám z:

.....
.....

Největší podporu bych potřeboval v:

.....
.....

V současné době je mi oporou:

.....
.....

Do budoucna mám tyto plány:

.....
.....

Na svou trestnou činnost se dívám jako na:

.....
.....

Souhlas s poskytnutím osobních údajů

Vím, že k těmto informacím a k informacím o mé osobě mají přístup pouze pracovníci RUBIKON Centra a že tyto informace nemohou být poskytnuty dalším osobám bez mého souhlasu, vyjma zákonných povinností RUBIKON Centra. Vím, že některé údaje mohou být statisticky zpracovány bez uvedení mého jména.

Na základě poučení uděluji tímto ve smyslu zákona č. 101/2000Sb., o ochraně osobních údajů, výslovný souhlas se zpracováním, archivací a statistickým zpracováním svých osobních i citlivých údajů.

V dne:

Podpis

Souhlas s poskytnutím osobních údajů třetí osobě

Souhlasím s poskytnutím osobních údajů třetí osobě – osobě níže specifikované a to v uvedeném rozsahu. Tento souhlas poskytuji dobrovolně, jsem si vědom toho, že ho mohu odvolat bez udání důvodů.

Instituce: Jméno: Rozsah informací:

Instituce: Jméno: Rozsah informací:

Instituce: Jméno: Rozsah informací:

Datum:

Podpis:

Domluva:

.....

.....

Poznámky:.....

.....

Příloha č. 2

Dotazník: Skupinový příjem klientů

Příjmení:.....

Jméno:.....

Datum narození:

Místo bydliště.

Kraj:.....

Telefonický kontakt:

E-mail:

Zaškrtněte prosím vyhovující možnost

Kontakt na RUBIKON Centrum jsem získal/a z?

- Probační a mediační služba ČR
- Sociální kurátor, jméno:
- Věznice, na aktivitě:

- Internet, leták, brožura:

- Jiná služba RUBIKON Centra, jaká
- Jiná organizace, jaká:

- Jiný klient
- Inzerát, jaký
- Jiný

Chtěl bych pomoci v těchto oblastech:

- Hledání zaměstnání
- Řešení dluhů
- Podpora při komunikaci s úřady
- Hledání ubytování
- Psychická podpora
- Jiné::

Ubytování a finance:

Chci pomoci najít vhodné / jiné ubytování: ANO NE V tuto chvíli

bydlím:.....

Chtěl bych pomoci s dluhy: ANO NE Dluhy nemám Výše dluhů:

.....

Chci pomoci s registrací na úřadu práce: ANO NE Jsem tam již registrován

od:...

Pobírám podporu v nezam.: ANO NE Délka pobírání podpory:

měsíců.

Pobírám sociální dávky: ANO NE Jaké: Jak

dlouho:.....

Chtěl bych pomoci s vyřízením sociálních dávek: ANO NE Mám o ně

zažádáno

Máte nějaké další příjmy? Pokud ano, jaké:

.....

Zaměstnání

Nyní jsem nezaměstnán ANO NE Jak dlouho:

Nyní pracuji (vč. brigád, DPP, bez smlouvy): ANO NE Jak:

.....

Mám živnostenský list: ANO NE Pozastaveno Uvažuji o něm: ANO

NE

Životopis mám vytvořený: ANO NE Chci pomoci s jeho vytvořením: ANO

NE

Vaše pracovní zkušenosti: 1. 2. 3.

.....

Počet zaměstnání (vč. brigády, práce bez sml.) v posledních 5 letech:

do 2 do 5 do 10 nad 10

Dovednosti, certifikáty:

Mám řidičák: ANO NE Zákaz řízení, do: ŘP: B C E

D Jiné: ...

Mám VZV: ANO NE Propadlé Svářečský průkaz: ANO NE

Propadlé

Jiná osvědčení: 1.

2.

Mám pracovní omezení: ANO NE

Jaké.....

Trestná činnost:

Byl jsem odsouzen/a za tuto trest. činnost: : Majetková Násilná Výživné Maření úř.rozh.

Drogy Jiná:

Dostal/a jsem tento trest:

.....

.....

V současné době je proti mně vedeno trestní stíhání: ANO NE

Spolupracuji s Probační a mediační službou: ANO NE Můj probační úředník je:

.....

Ve vězení jsem byl/a: Nebyl Jednou Dvakrát Vícekrát

Doba posledního výkonu trestu (od-do).....

Věznice:.....

Doba strávená ve výkonu trestu celkem:

.....

V minulosti jsem vyhledal/a pomoc neziskové organizace: ANO NE Jaké:

.....

Doplňte prosím následující tvrzení:

Jsem dobrý/á v:

.....
.....
.....

...

Potřebuji se zlepšit v:

.....
.....
.....

...

Největší obavu mám z:

.....
.....
.....

...

Největší podporu bych potřeboval v:

.....
.....
.....

...

V současné době je mi oporou:

.....
.....
.....

...

Do budoucna mám tyto plány:

.....
.....
.....

...

Na svou trestnou činnost se dívám jako na:

.....
.....
.....

...

Souhlas s poskytnutím osobních údajů

Vím, že k těmto informacím a k informacím o mé osobě mají přístup pouze pracovníci RUBIKON Centra a že tyto informace nemohou být poskytnuty dalším osobám bez mého souhlasu, vyjma zákonných povinností RUBIKON Centra. Vím, že některé údaje mohou být statisticky zpracovány bez uvedení mého jména.

Na základě poučení uděluji tímto ve smyslu zákona č. 101/2000Sb., o ochraně osobních údajů, výslovný souhlas se zpracováním, archivací a statistickým zpracováním svých osobních i citlivých údajů.

V dne:

.....

Podpis

Souhlas s poskytnutím osobních údajů třetí osobě

Souhlasím s poskytnutím osobních údajů třetí osobě – osobě níže specifikované a to v uvedeném rozsahu. Tento souhlas poskytuji dobrovolně, jsem si vědom toho, že ho mohu odvolat bez udání důvodů.

Instituce: Jméno:

Rozsah informací:

Datum: Podpis:

Děkujeme za vyplnění dotazníku, na základě informací v něm Vás zařadíme to některé služby RUBIKON Centra.